

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Holger Jacobsen: Gækkebreve på Åbenrå museum

Vilh. la. Cour: Slistorp - Slesvig - Hedeby

H. V. Gregersen: Jep Hansen-brev til C. F. Allen

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

MARTS

3 · 1972

48. ÅRG.

Kunstudstilling

25. MARTS - 9. APRIL 1972

HADERSLEV MUSEUM viser en udstilling af malerier og akvareller af *C. Falbe*, der var medstifter af sammenslutningen Kammeraterne og i årene før krigen kendt for sine københavnske bymotiver, især fra Nørrebro. Uden at ville skabe »socialt maleri« malede han sine billeder ud fra den opfattelse, at det realistiske

maleri var det, der var mest i kontakt med det moderne arbejdsomme menneskes skønhedstrang.

Udstillingen er åben alle hverdage kl. 10-17, søn- og helligdage kl. 10-12 og 14-17. Langfredag og 1. påskedag lukket.

Haderslev Museum

Historisk Samfund for Sønderjylland Sydslesvigs Amtskreds

Torsdag den 18. maj 1972 kl. 20,00 holder amtskredsen generalforsamling på Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

Efter generalforsamlingen er der kaffebord, og derefter taler dr. phil. G. Japsen, Historisk Institut i Århus om »Skolens andel i den nationale opdeling af Sønderjylland 1814-1848«.

Flensborg bymuseum

Onsdag den 29. marts 1972 åbnes en udstilling med et udvalg af *Marinemaleren Robert Schmidt - Hamburgs billeder*.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

En lille trofast museumsgæst viser et gækkebrev frem. Man ser, hvor fint det er klippet, og det hjemmestrikkede gækkevers ses tydeligt:

»Gæk, gæk, gæk,
put Preben i en sæk.
Send ham til Paris
på ryggen af en gris.«

I baggrunden ser man en del af de mange variationer af gækkebreve.

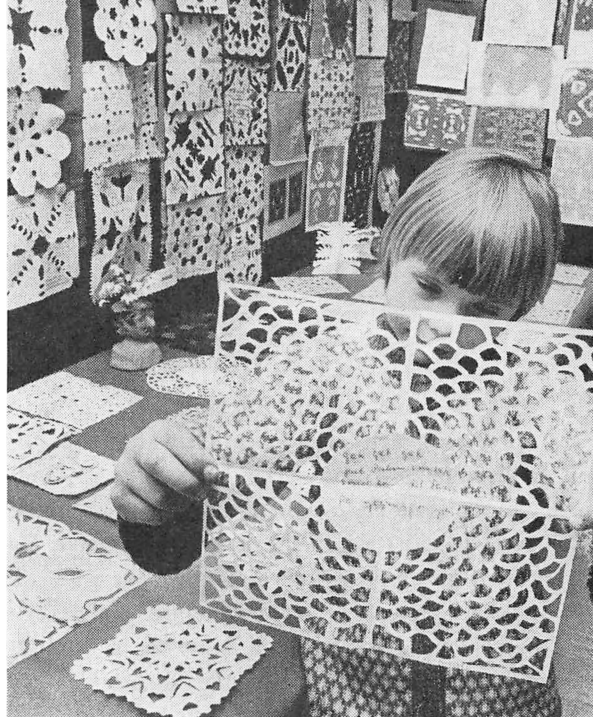
Åbenrå museum

AF HOLGER JACOBSEN

Udstilling af gækkebreve på et museum, er det nu ikke lidt for utraditionelt? Måske. Vi drøftede det på museet, og vi blev enige om at prøve det. Indbydelser blev sendt ud til skolerne i Åbenrå, Stubbæk og Løjt Kirkeby. Aviserne var hjælpsomme med at omtale ideen, og til vor store glæde strømmede det ind med gækkebreve, så vi aftenen før åbningen stod med ca. 600 kunstfærdigt udklippede breve både hvide og i farver.

Hovedformålet med tanken var jo at få børnene interesserede og at henlede deres opmærksomhed på, at museet var noget, som de også kunne have del i, og man kan sige, at tanken viste sig at være rigtig. Børnene har fulgt ophængningen af deres små kunstværker. De har vurderet, kritiseret og rost.

De har ved samme lejlighed fundet ud af, at Åbenrå museum er et børnevenligt museum, hvor fru Margrethe Callesen, der er den daglige værtinde, aldrig bliver træt af at fortælle om museet skatte. Når det går an, tager hun tingene ud af monterne og lader børnene føle på dem (der er jo ting, der ikke tåler dette). Hun tilpasser sine forklaringer

til børnenes alder, så det hun fortæller ikke bliver noget støvet og trist noget, og hun gør dem på den måde mere interesserede.

Resultatet er en kæmpestigning i skoleklassernes færden på museet. Vi har der et levende indtryk af, at også skolernes lærere ønsker at støtte os i vore bestræbelser, og flere og flere er de skoleklasser, der finder vejen til os både fra land og fra by.

I fem år har vi nu haft det smukke »oldemors juletræ«. Et eksperiment, vi foretog med både store forventninger og med nogen frygt. Det er nu blevet en smuk tradition og en optakt til julen at komme på museet og at danse om juletræet med de levende lys. Vor juletræsfest samler en mængde børn, hvis forældre ved samme lejlighed opdager, at vi i Åbenrå har et lille museum, som vi i højeste grad kan være bekendt.

Når man spørger fru Callesen om børnenes opførsel, ser hun forbavset på spørgeren. »Der er ingen problemer,« siger hun. »Er der en imellem, der ikke vil opføre sig pænt, og det sker naturligvis, så ordner de andre børn det som oftest. De holder selv justits.«

Slistorp - Slesvig - Hedeby

AF VILH. LA COUR

Siden mine »Danevirkestudier« udkom i 1951, er den grundopfattelse af de to hovedanlægs – Danevirkes og Kovirkes – indbyrdes aldersforhold, som Soph. Müller havde gjort sig til talsmand for, og som jeg med ny motivering havde sluttet mig til, ikke længere noget med rette diskutabelt problem. For en sådan blev der sat punktum, da tømmervirket under og i begge anlæg blev C¹⁴-analyseret dels af mig, dels af Olfert Voss. Den tyske arkæolog, prof. Herbert Jankuhns teori om Kovirke som kong Gudfreds værk var dermed afgørende »entledigt«.

Nye resultater

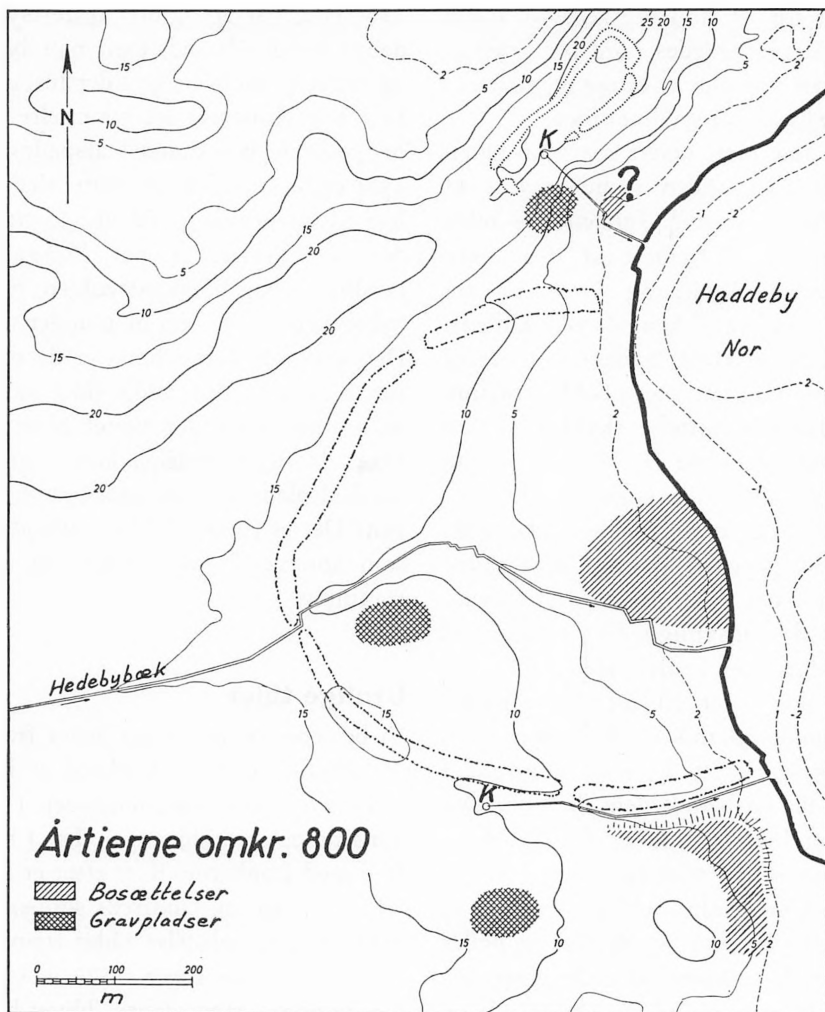
Men denne voldkronologi var jo kun et enkelt, om end et overordentligt væsentligt led i den samlede Danevirkeforskning. Tilbage stod og står en række spørgsmål, som stadig venter på deres løsning, blandt dem et, hvortil gravningerne før 1951 ikke havde muliggjort nogen sikker standpunkttagen. En sådan blev resultatet af gravningerne i 1960'erne.

I 1951 var min opfattelse den, at det Slistorp, hvortil kong Gudfred i 808 førte hærtagne købmænd fra den plyndrede slaviske handelsby Reric, var samme lokalitet, som siden møder os under navnet Slesvig, begge liggende på samme sted *nord* for Sliens indre Bredning, medens markedspladsen Hæbjum, »ved hederne«, lå, hvor også Hedeby voksede frem, *syd* for Bredningen. Ud fra det i 1951 foreliggende materiale var dette en naturlig opfattelse.

I 1960'erne gravedes imidlertid på området umiddelbart syd for Hedeby's mægtige halvkredsvold, og man stødte på en adskilligt ældre bebyggelse end det historiske Hedeby's. Det måtte nødvendigvis føre til nye overvejelser, og disse har hos os båret frugt i en stor afhandling af Helmut Schlederermann, der 1966 og 1967 i Sønderjyske Årbøger (henholdsvis s. 1–65 og s. 1–73) og på grundlag af de fremkomne tyske publikationer offentliggjorde en særdeles dygtig og inspirerende redegørelse for de i 60'erne gjorde fund ved Haddeby nor og for stedets hele historiske baggrund, således også for problemet »Slesvig/Hedeby's navne« (1966, s. 4–10). Det er udelukkende til navneproblemet, jeg i det følgende vil holde mig.

Slistorp

Af de fire stednavne, vi skal arbejde med, er *Slistorp* det, vi tidligst støder på. Det sker i de frankiske rigsannaler, som noterer det i 804 og 808. Notaterne må skyldes efterretninger, som annalisten har modtaget på anden eller tredje hånd, og det er ilde nok, for det er faktisk de eneste to steder, hvorfra vi kender navnet Slistorp. Det hedder ved 808, at den danske kong Gudfred i dette år ødelagde (den slaviske) handelsby (*emporium*) Reric og fra den førte købmænd hjem til sin havn (*portus*) Slistorp. Derefter begyndte han anlægget af en vold (*vallum*) – der menes naturligvis Danevirke – som kunne dække »hele Ejderflodens nordre bred«. Hans geografiske begreber har været

På dette kort over området ved halvøkredsvolden ca. 860 ses nederst i højre hjørne det undersøgte felt af den ældste bosættelse – Slistorp? Inden for halvøkredsvolden er ved Hedebybækkens udløb i noret stedets havn blevet lokaliseret, og det store skraverede felt her angiver det ældste Slesvigs plads. Hedeby har fyldt en væsentlig

del af området inden for volden, men ikke det hele. Markedspladsen »ved Hederne« er ikke direkte påvist endnu, men har sikkert ligget det ældste Slesvig meget nær. Omfanget af bosættelserne og deres gravpladser er kun omtrentligt angivet på kortet.

lidt mangelfulde, men det skal vi ikke hæfte os ved. Spørgsmålet er, hvad han kan have tænkt på med denne »portus, qui Sliesthorp dicitur«. Har Slistorp været havnens danske navn (han påstår selv, at Reric er den plyndrede handelsbys danske navn), eller er det hans frankiske hjemmelmænd,

som til navnets forled har føjet et hjemmestrikket »torp«? Den sidstnævnte mulighed forekommer højst usandsynlig. Frankerne var relativt velorienterede i Slieggen. I 811 havde Ejderen været direkte i deres søgelys, da Gudfreds efterfølger, kong Hemming, her sluttede fred med dem, og der er ingen

grund til at tro, at frankere ikke på anden vis nu og da er færdedes nord for grænsefloden. Egnen må, for at bruge et moderne udtryk, ofte have været i deres focus.

Alligevel har man tænkt sig torp-endsen som en eller anden »omdannelse« af navnets virkelige slutled. Tanken er – uden reel begrundelse – fremsat af den tyske stednavneforsker Wolfgang Laur, og fra ham er den vandret til hans danske kollega, professor Kristian Hald, hvilket fremgår af et brev, som Hald har sendt Schledermann. Mon ikke Halts opfattelse skyldes, at han betragter torp-navnene i Danmark som hovedsageligt tilhørende perioden ca. 900–1000, og den datering holder ikke stik. Hald har selv påpeget, at tyske dorf-navne forekommer i det 7.–8. årh., og at navnetypen efter al sandsynlighed er kommet til os sydfra. Hvorfor i alverden skulle det først være sket i det 10. årh.? Der findes – netop i Sønderjylland – enkelte torp-navne, som synes at måtte høre en langt ældre tidsperiode til, og blandt dem Slistorp. Der er intet som helst til hinder for, at bl. a. dette torp-navn kan stamme fra det 8. årh. eller måske være endnu ældre. Her skal vi dog ikke fordybe os i problemet og heller ikke i nogen fortolkning af ordet torp, der kan betyde så mangelund. Vi skal holde os til dette ene: at Slistorp i følge annalisten er en »portus«, hvortil Gudfred fører købmænd fra handelsbyen Reric.

Havn og handelsby

I klassisk tid betyder »portus« slet og ret en havn, medens en handelsby betegnes som »emporium«. Havde Slistorp haft samme funktion som Reric, ville det være uforståeligt, at annalisten ikke karakteriserede begge lokaliteter som emporier. Når Gudfred fører købmænd til Slistorps »portus«, ligger ikke deri, at Slistorp oprindeligt har været en havnetorp, baseret på handel. Det er mere end tvivlsomt. Gravningerne i

1960'erne har godtgjort, at der syd for Hedeby halvkræsvold, men nær både denne og noret gennem lange tider forud for Gudfred har eksisteret en bosættelse, som den begyndende friserhandel afspejles i. Norets kyst egner sig dog på dette sted kun dårligt til havneanlæg. Til et sådant indbyder derimod kysten et par hundrede meter nordligere bag halvkræsvolden, hvor Hedebybækken (se kortet) er mundet ud i noret. Det senere Hedeby havn er da også blevet påvist her. Er den tanke ikke nærliggende, at samme havn har været Slistorps »portus«, da friserhandelen kom i gang og en markedsplads blev en nødvendighed for torpen? Det er i hvert fald en arbejdshypotese, som kommende gravninger må tage i betragtning.

Urolige tider

Vi bevæger os nu et par årtier frem i hændelsesforløbet. Kong Gudfred er faldet som offer for indre modsætninger i riget, og hans brodersøn, Hemming, har i 811 sluttet fred med frankerne. Kort efter er han gledet ud af sagaen, og Gudfreds sønner har taget magten, men splittelse råder fremdeles. Harald Gudfredsøn søger i 826 ned til Ludvig den Fromme, tager dåben, bliver hans mand og vender samme år ledsaget af Ansgar tilbage til Danmark, hvor det dog ikke lykkes ham at vinde fast fod, så han og Ansgar atter må drage bort. I de følgende åringer blusser vikingedriften på ny heftigt op med plyndringer syd for grænsen og på den frisiske kyst. Kun ind imellem kan ro og fredeligt handelsbytte trives. Ved kejser Ludvigs død i 843 deles hans rige, og det er nu med den østfrankiske part, vi har de løbende uoverstemmelser. Imidlertid foretager Ansgar, der er endt som erkebiskop i Hamburg-Bremen, mæglingsrejser til den danske konge, Hårik Gudfredsøn, vinder hans venskab og får af ham lov til at lade den første kirke bygge på dansk grund.

Hele dette spegede hændelsesforløb kender vi af Rimberts »Vita Ansgarii«. Rimbert er Ansgars efterfølger på erkebispesædet, og selv om hans fremstilling præges af hans hageografiske hensigt, indeholder den dog mangfoldige realistiske træk, som han må have lært at kende af Ansgar selv eller af den kreds, som havde omgivet ham. Blandt disse træk er hans fortælling om, hvorledes kongen gav Ansgar lov til kirkebyggeriet »ved en havn og på et dertil velegnet sted nær den plads, man kalder Slesvig« (*in portu . . . ad hoc aptissimo et huic regioni proximo Sliaswich vocato*). Stedet, forklarer han, havde den naturlige forudsætning, at det samlede købmænd fra mange kanter, således både fra Hamburg og Dorestad. Det var missionens lyse toner, der led, inden trængslerne meldte sig, og udgangspunktet var altså Slesvig, ikke Slis-torp, et navn på en torp, der allerede nu synes at være gået helt i glemme, kun dens »portus« levede og trivedes. Det var markedshandelen, der havde taget livet af torptilværelsen, et fænomen, man trindt om har været vidne til lige til vore egne dage.

Modeordet »wick«

I selve sit navn forkyndte byen sig som en »wick«, en by for fjernhandel ligesom Wijk bij Duurstede (Dorestad), det frankiske Quentowic ved munden af la Canche, Lundenwic, som London flere gange findes kaldt, Bardowick i Sachsen osv. Man kunne fristes til at kalde wick (af latinsk *vicus*) noget af et modeord på Gudfreds tid for bosættelser, der havde sprængt en gammel landsbys, en *viculus*, grænser og var blevet til en virkelig handelsby. Udtrykket var ganske vist kommet i brug før ham, og det anvendtes efter ham, men det er i denne række, det ældste Slesvig hører hjemme, og man spørger sig selv: Var det kun de fremmede købmænd, han førte til Slien, var det ikke også sachsiske og frisi-

ske købmænds »modeord«, han her gav indpas? Bag det nye navns opdukken må der hos Gudfred have ligget drømmen om en ny handelspolitik – eller vil man bilde sig ind, at noget sådant har været utænkeligt for en dansk vikingekonge? I hvert fald: et Slesvig blomstrede – ofte hæmmet – op, hvor fjernhandelen fra både vest, syd og øst havde et naturligt mødested, og det var ikke, hvor det senere Slesvig kom til at ligge – nord for Sliens store Bredning. Det var syd for den. Min egen gisning fra 1951 er kærtret på resultaterne af gravningerne i 1960'erne, dem, som Schledermann har været den første til at udmønte her hos os.

Skipperhistorier

Ovenstående må ikke misforstås: det var selvsagt ikke Gudfred, som gav nyskabelsen navn, det var de fremmede købmænd. Hvad man på dansk har kaldt den forudgående markedsplads, er man sikkert blevet ved med at kalde stedet, skønt dets funktion delvis ændredes. Hvad har markedspladsen været kaldt på dansk?

Lad os repetere lidt historie. Ansgar døde 865, efterfølgeren Rimbert 888. Ti år før havde kong Alfred i Britannien sluttet fred med vikingerne, og grænsen for deres område, Danelag, var blevet fastlagt. Alligevel stod freden på svage fødder. Alfred måtte værges sig mod små vikingeanfald udefra, og i 892 satte »den store hær« fra Boulogne over Kanalen. Det førte til nye kampe, indtil hæren i 896 forlod landet. Da havde Alfred kun fem år tilbage at leve i.

Så længe fred rådede ind imellem stridighederne, havde han på mange måder vist sine fremragende evner til at få administrationen og befolkningens driftighed til at fungere, og han havde desuden fundet tid til at dyrke personlige interesser. Han havde samlet lærde mænd om sig og selv oversat den spanske presbyter Orosius' »Historiæ adversum Paganos«. Til oversættelsen

havde han føjet et par skipperhistorier, der var kommet ham for øren – vi ved ikke hvornår og på hvilken måde. Den ene skyldtes nordmanden Ottar, som fra Skiringstal ved Oslofjorden var sejlet sydover gennem de danske farvande til en havn »ved Hederne« (*þæm porte þe mon hætt æt Hæþum*), der tilhørte de danske (*and hyrð in on Dene*); den anden, Wulfstan, hvis nationalitet vi ikke med sikkerhed kender, var sejlet »fra Hederne« (*of Hæþum*) til en handelsplads Truso ikke langt fra det nuværende Elbing. Havnen (*þæm porte*), hvortil og hvorfra de to skipper var sejlet, bar et navn, vi ikke finder i nogen anden kilde; men man begår ingen letsindighed ved i det at se forledet i det senere bynavn Hedeby afspejlet.

Kongelig røver og banebryder

Vi knytter atter forbindelsen med vor gamle ven, kong Gudfred. Da denne røver kom hjem med sine fangne Reric-købmænd om bord, har han haft til hensigt ved Slien at skabe et opsving for den Vesterhavs- og Østersøhandel, som i menneskealder havde fundet sted, når strid ikke forhindrede den. Slistorps havn har været et vigtigt knudepunkt i en af datidens hovedruter nordover, og Gudfred har sat sig som mål at få denne hovedrute yderligere udbygget. Hvad der før hans tid har eksisteret af vareudveksling, må arkæologerne fortælle os, når de er færdige med deres gravninger – endnu mangler der meget; men friserhandelen er dog blevet sporet tilbage til begyndelsen af det 8. årh., og den har sikkert allerede før Gudfreds dage haft fiskal betydning for magthaveren ved Slien. Nu blev Gudfred den store skæbnevolder. Han satte sig to sideløbende mål: at værne landet mod frankiske angreb og at sætte Slihandelen i stand til at kunne konkurrere med anden og besværligere fjernhandel på disse nordlige breddegrader. Det første mål søgte han nå-

et ved anlægget af Danevirke, det andet ved at tilføre Slistorp nyt købmændsblod. Handelspolitik må have været betragtet af denne vor tidsfjerne landsmand, vi ellers plejer at udstyre kun med vikingens hvasse våben, som et alvorligt og vigtigt formål. Da han i 809 førte forhandlinger med Karl den Store, skete det ved hjælp af købmænd (*per negotiatores*). Det er tragisk, at denne kongelige banebryder året efter skulle finde sin død på hjemmefronten.

Danevirke som vejdæmning

Men sæden, han havde sået, overvintrede trods det kommende, barske vejrlig. Allerede under Hårik Gudfreds søns sidste åringer havde Slistorp styrke nok til at gå fremtiden i møde under det frisisk-sachsisk-frankiske kodeord: *wick*. Vestfra kunne skibene ikke nå længere end til Hollingstedeggen, men også til dette havde Gudfred taget hensyn. Ude i sumpene langs Reideå var hans Danevirke endt som en vejdæmning, farbar for både kløvsadlede heste og kørende kærre – omgivelserne var spærrende nok i sig selv. Og nåede man op på fast grund, hvor angreb kunne true og volden begynde, fik denne på nordsiden en rampe, velegnet til både ride- og kørebrug. Ad denne kunne købmændene komme velbeholdne til voldens eneste port, den, som Thietmar af Merseburg (slutn. af det 10. årh.) kalder »Wieglesdor«, et navn, der har givet anledning til højst romantiske oversættelser – »kampskarernes port« o. lg. – men som i virkeligheden ganske nøgternt beskriver vejbanens forløb på dette sted. Første led er nemlig det danske »viik« = krumning, bugtning (tænk på en »vig«, en lille havbugt, hvor kysten krummer ind) og andet led det danske »leth« = vej (tænk på udtrykket »langt af led«), medens endelsen er dansk »dyr« = dør, port. Wieglesdor« er kun en sachsisk forvrængning af et dansk »Viiklethsdyr«, og *det* giver

mening; for Gudfred havde med Danevirke spærret den ældgamle Hærvejs strakte forløb og ladet vejen et lille stykke østligere »krumme sig« uden om et ufarbart moseterræn nord for volden ned til porten. Der – i øst – var terrænet bag volden mere bakket og gav derfor bedre udsyn over, hvem der nærmede sig fra syd op imod porten. Jo – Gudfred har vidst, hvad han gjorde både det ene og det andet sted i denne betydningsfulde egn.

Hedeby

Vi har nu vundet klarhed over placeringen af både Slistorp, Slesvig og Hæþum, tilbage står kun *Hedeby*.

Her er al forhåndstvivil udeladt. Enhver ved, hvor Hedeby har ligget, de fleste sikkert også, at stedet ca. 900 blev omgivet af en halvkredsvold, som i tidens løb gentagne gange forhøjedes, så den nu møder vort øje som et af de mest betagende fortidsminder, vi ejer. Ingen sen fremmederobring kan berøve os ejendomsretten. Men hvad ved vi egentlig om selve navnet »Hedeby«s oprindelse? Intet ud over dette, at det er

dansk, og at vi tidligst finder det brugt i årene umiddelbart efter 983, da kong Svend Tveskæg satte de fremmede erobrere på porten og hans »dreng«, der havde »siddet om Hedeby« mindedes på to runesten (se Sdrj. Månedsskr. 1972 s. 33-38). Navnet må dog være ældre, for omtrent samtidigt dukker det op i en udenlandsk kilde, et lille skrift af ealdormannen Aethelward, død ca. 998, en ætling af kong Alfred. Han siger, at »Angels hovedstad« (*oppidum capitale*) på sachsisk kaldes Slesvig, men på dansk Hedeby (*sermone Saxonico Sleswic, secundum vero Danos Haithabu*). Det samme sted var altså på det tidspunkt kendt ude i verden under et dobbelt navn.

Problemer nok til kommende arkæolog-generationer

Hvor langt tilbage i tiden dette forhold kan tænkes at have eksisteret, er det umuligt at sige. Hedeby-navnet er et barn af Hæþum, og Hæþum har været benyttet samtidigt med Slesvig. Lad arkæologerne finde ud af det, om de kan. Selv hvis det lykkes, er der i denne egn nok, som kan pirre spørgelysten i en ny slægt.

ÅBENRÅ MUSEUM

På Åbenrå museum har besøgstallene i de sidste ti år været:

1961:	2175
1962:	2507
1963:	2661
1964:	3233
1965:	3303
1966:	4268
1967:	7980
1968:	8722

1969:	9989
1970:	13268
1971:	15712

En stor del af det stigende besøgstal skyldes den succes, som museets forsøg på at etablere kontakt med skoler og lejrskoler har haft. For de to sidste år har salgsudstillinger betydet mange gæster, der ellers ikke ville have fundet vej til museet.

Provst Jep Hansens brev til C. F. Allen om forholdene i Hjordkær sogn

AF H. V. GREGERSEN, HADERSLEV

I 1848 udsendte historikeren C. F. Allen en større afhandling, som han kaldte »Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland«. Han var da forlængst blevet kendt som en af vort lands mest fremtrædende historikere på grund af sin Danmarks-historie, »Haandbog i Fædrelandets Historie, der første gang udkom i 1840 og oplevede en lang række oplag¹ og almindeligt betegnes som nationalliberalismens historiebog². Som ivrigt optaget af sin samtids begivenheder var det kun naturligt, at han også ønskede at yde et bidrag til den nationale strid i Sønderjylland. I pastor J. W. Marckmanns hjem i København var han i 1840'erne kommet i nærmere berøring med den sønderjyske sag gennem den unge Laurids Skau³, med hvem han knyttede et nært venskab, der imidlertid blev afbrudt, da de to yngre mænds fælles blændende midtpunkt, fru Marckmann, i 1851 døde i barselseng i sit nye hjem i Hoptrup præstegård⁴. Endnu i ovennævnte skrift fandt Allen imidlertid lejlighed til at fremhæve Laurids Skau som et eksempel på, at sønderjyder ikke blot talte dansk, men også et godt dansk⁵.

Det nye skrift, der så lyset som 8. hæfte af »Antislesvigholstenske Fragmenter«, var blevet udarbejdet i hast. Det var blevet til i den mening, at indholdet skulde kunne begrunde det danske standpunkt i striden om Sønderjylland⁶; det skulde oplyse og opildne folket og overbevise det om, at man kæmpede for en god og retfærdig sag, men emnet var ikke blevet udtømt, og det har derfor utvivlsomt været C. F. Allen kært, da han blev opfordret af Th. A. J. Regenburg og A. F. Krieger, der som embedsmænd begge var knyttet til det slesvigske ministerium, til at tage arbejdet op og give en større fremstilling af den nationale kamp i Sønderjylland, således som den havde formet sig gennem århundrederne. Resultatet af denne opfordring blev det store værk, »Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland«, der udkom i to bind 1857–1858. Selv om det på sin vis blev et ensidigt værk, har det bevaret sin værdi som et hovedværk til studiet af den indre udvikling i det omstridte grænse-land⁷.

En af dem, der ret omgående stiftede bekendtskab med C. F. Allens skrift i »Anti-

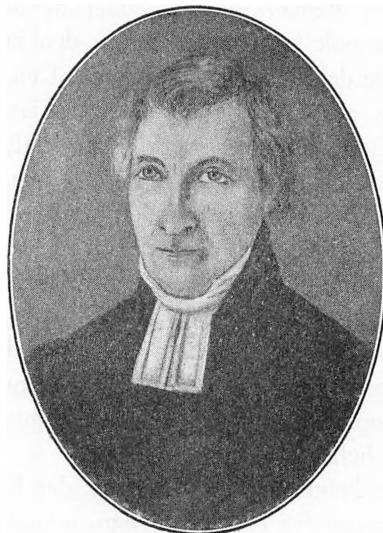
1. Der udkom i alt otte nye udgaver fra 1842 til 1881.
2. Ellen Jørgensen: C. F. Allen (Smaaskrifter, tilegnede Professor, Dr. phil. Aage Friis, s. 284).
3. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København, s. 18.
4. H. V. Gregersen: Præstefamilien Marck-

- mann i Hoptrup (SJy MSkr 1967, s. 184).
5. C. F. Allen: Om Sprog og Folke-Eiendommelighed (Antislesvigholstenske Fragmenter, 8. hæfte, s. 63).
6. Ellen Jørgensen: C. F. Allen (Smaaskrifter, tilegnede Professor, Dr. phil. Aage Friis, s. 287).
7. Smstds., s. 288.

slesvigholstenske Fragmenter«, var sognepræsten i Hjordkær vest for Åbenrå, Jep Hansen. Han opholdt sig på den tid meget mod sin vilje i Ribe, fordi han under opgøret med slesvigholstenerne havde sluttet sig til den danske sag.

Den 1. maj 1848 havde han sammen med amtets øvrige embedsmænd været indkaldt til et møde hos amtmænd Stemann og provst Rehhoff på Brundlund slot ved Åbenrå med det formål at anerkende den provisoriske slesvigholstenske regering, men sammen med pastor Wulff i Rise havde han nægtet dette⁸. »Nein, wir sind von altem Schrot und Korn!«, havde han tilråbt degn Niendahl, da han forlod amtshuset⁹. I løbet af kort tid var hans stilling som præst i Hjordkær derfor blevet uholdbar, og den 3. juni 1848 tog han ophold i Ribe¹⁰. Hans nære ven, sognefoged Asmus Eschelsen, en af egnens mest fremtrædende blandt de dansk-sindede, gav amtshuset meddelelse om det forefaldne; det skete med en lun bemærkning om, at årsagen til præstens flugt var ukendt, men da hans livsforhold hidtil havde været ulastelige, kunne den næppe skyldes kriminelle forhold¹¹!

Som flygtning i Ribe havde Jep Hansen rigeligt med tid, og da student H. C. Refslund, den senere tingskriver og kogsinspektør i Tønder, bragte ham Allens skrift om de sønderjyske sprog- og folkeejendommeligheder, gav læsningen af det anledning til mangehånde overvejelser, som Jep Hansen nedfældede på ikke færre end 40 tætskrevne foliosider¹². De blev sendt til skriftets forfatter, og den gode Allen er nok blevet mildest talt overrasket over at modtage

Superintendent Jep Hansen (kliché udlånt fra Aage Dahl: Sønderjyllands Bispehistorie, Lohses forlag).

denne lekture.

På en måde er der tale om to breve, afsendt samtidig, idet de første 8 tætskrevne foliosider udgør det her meddelte brev, medens resten – »Ved det, jeg endnu har at sige« etc. – oplyser Allen om pastorens uforgribelige meninger om den aktuelle politiske situation og om, hvorledes hele det slesvigske spørgsmål bør gribes an, når forholdene igen tillader det. Han kommer heri ind på mangfoldige emner, der var fremme i tiden, og det kan næppe undre, at de anskues ud fra en udpræget slesvigsk betragtningsmåde. Så forfærdelig meget nyt er der imidlertid ikke at hente i dette materiale, og når Allen oven over hele skrivelsen med blyant har skrevet: »I denne vidtløftige Opsats paa 40 Foliosider findes en og anden

8. H. F. Petersen: Hjortkær-Præsten Jep Hansens Beretning om sin Flugt i 1848 (Grænsevagten 1924, s. 302 f.); H. V. Gregersen: Fra den nationale vækkelse i landsognene omkring Aabenraa (Sjy Årb 1951, s. 175).
9. H. V. Gregersen: Hans Peter Niendahl. Et degneliv for hundrede år siden (Sjy MSkr

1951, s. 141–142).

10. Holger Hjelholt: Sønderjylland under Treårskrigen, I, s. 160.

11. Sjy Årb, 1951, s. 183.

12. Det Kgl. Biblioteks håndskriftafdeling, C. F. Allens arkiv, I, 55, II.

brugelig Bemærkning«, gælder denne opfattelse nok først og fremmest den her refererede del af Jep Hansens brev. Den giver nemlig en del læseværdige egnshistoriske oplysninger, samt et stærkt indtryk af, hvor vagtsom og nøjeregnende man kunne være i datidens landsby-lilleverden, og sidst, ikke mindst, giver den et godt billede af den jordbundne og selv sikre præstemand. Ingen kan efter læsningen af hans brev være i tvivl om den betydning, han tillagde sin egen person, selv om det må indrømmes, at hans opfattelse af sin stilling næppe har været helt ubegrundet.

Efter krigen blev Jep Hansen, den bondefødte præst fra Hjordkær sogn, udnævnt til ved siden af sit gamle kald at være provst for Åbenrå provsti og superintendent for den danske del af Slesvig stift med titel af overkonsistorialråd. Det var med andre ord en udpræget politisk udnævnelse, der her var tale om. Der var simpelt hen ikke andre gejstlige fra egnen, der kunne komme i betragtning, dersom myndighederne fastholdt ønsket om at få en indfødt slesviger på disse poster. Mørk Hansen fortæller, hvorledes det gik til¹³. Jep Hansen havde selv fortalt ham, at han i 1850 var taget til Flensborg og havde spurgt Tillisch, der var leder af det danske styre i Slesvig: »Ved De, hvorfra De skal få en dansk superintendent?«, og da excellencen svarede nej, havde han slået sig for brystet og sagt: »Her er manden!«

Kun få af de nyankomne kongerigske præster har været i stand til at værdsætte Jep Hansen efter fortjeneste. Den, der bedst forstod at vurdere hans fejl og fortrin, har nok været Mørk Hansen i Felsted. Han skildrer ham som en forunderlig blanding af ægte sund sans og mangel af dannelse og takt. Han havde mange kundskaber og havde i sin tid været en dygtig teolog og præst, men han kunne samtidig vise en

ejendommelig bondeagtig plathed. Når han blev hidsig, bandede han som en matros, men for det meste var han hjertelig og venlig.

En anden af de nyankomne kongerigske præster, Johannes Fibiger i Haderslev, har givet en langt mere nådeløs skildring af sin ejendommelige foresatte¹⁴: Han var en stor, svær mand med et knoldet hoved, med gule uldstømper op over bukserne, store lædertøfler og hvid nathue. Straks ved morgenpiben satte han sig til at underholde med, hvad der vel er den fornemste kunst. »Det er Regnekunsten!«, hvorefter Fibiger blev stillet over for en række nødder, som han ikke så sig i stand til at knække. Jep Hansen fastslog da: »Saadanne Nødder skal der Geni til at knække!«

Lad det være nok med disse træk til belysning af denne særprægede mand og lad dem tjene til introduktion af den her meddelte skrivelse.

*

Deres Høivelbaarenhed

beder jeg godhedsfuld undskyldte, at jeg, en Dem aldeles ubekjendt Mand, tillader mig, at anmode Dem om at gjennemlæse denne min lange Skrivelse, idet jeg haaber, at dens Indhold vil undskyldte min Adfærd heri. Jeg er Een af de Præster, som har maattet flygte af det Slesvigske, fordi de ikke have villet svigte deres Embedseed, og har i henved 27 Aar været Præst til Jordkjær, som ligger i Apenrade Amt, opholder mig nu i Ribe, hvor jeg logerer hos Herr Krigsraad Juul i Sønderportsgade.

For nogen Tid siden, endnu i afvigte Aar, kom en Student ved Navn Refslund til mig og overgav mig medfølgende Bog, som var bleven ham tilsendt, jeg troer af Hans Excellence Minister [H. N.] Clausen, at fordeles til Læsning for Lanalmuen i Slesvig, og bad

13. Mourits Mørk Hansen: Livs-Erindringer, s. 128.

14. Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned, s. 249–250.

mig besørge den hjemsendt til min forrige Menighed. Men da jeg, af Frygt for, at den let kunde opsnappes, ikke turde sende den med een af de Fragtfoermænd, som kjøre herfra til Flensborg, og jeg desuden ventede Besøg af mine Døttre fra Hjemmet, med hvilken Leilighed jeg, naar de reiste tilbage igjen, sikkert kunde faae den befordret, saa blev den nogen Tid henliggende hos mig, og jeg benyttede denne Tid til selv at læse Bogen og fandt ved dens Gjennemlæsning S. 141 neden under Texten et Ordsprog¹⁵, hvilket jeg meget villet ønske, at det aldrig var blevet trykt, skjøndt det derhjemme i Egnen endnu ikke ganske er uddødt og forglemt og før har været meget brugeligt; kun taltes det noget anderledes og i en næsten omvendt Orden, nemlig saaledes:

»Hven Cassøe vær tadderløs,
aa Jordkjær vær sladderløs,
aa Nøbbel vær hoerløs,
aa Aarsle vær foerløs (hvilket sidste Ord ikke betyder faar-, men foderløs),
saa stær Verren iet læng« (vær betyder bliver).

Paa det De desto bedre kan forstaae, hvor meget fornærmende dette Ordsprog nu er for Nøbbel Byes Indvaanere, og hvorfor det er mig saa smerteligt, at det er blevet trykt i en Bog, der er bestemt til at læses af Almuen ogsaa i Nøbbel, maa jeg tillade mig at forklare dets Oprindelse noget udførligere.

Oprindeligen har det ikke hedt: »hven

Nøbbel« og s. v., men: »hven Tollsted vær hoerløs« og s. v.

Tollsted er et stort Værtshuus, som ligger tæt ved Nøbbel, til hvilken Bye det nu i alle Henseender regnes, skjøndt det dertil hørende Land, omtrent 140 Tønder, størstendeels af god Qvalitet, ligger for sig selv næsten i eet Stykke. Dette gode Steds Besidder har fordm ikke blot været Tolder, hvilken Navnet jo antyder, men ogsaa Huusfoged over Apenrade Amt, og da Posten mellem Haderslev og Flensborg til noget ind i det 18de Aarhundrede ikke gik over Apenrade, men over Tollsted, saa var dets Besidder ogsaa Postmester, og alle Reisende, som nu mellem Sønden og Norden gaae over Apenrade eller reise med Dampskibene, toge den Gang deres Vei over Tollsted¹⁶.

Reistes der til hine Tider vel ikke nær saa meget som nuomstunder, saa begriber man dog let, at der den Gang i Tollsted altid maa have været en stor Conflux af Fremmede, hvoraf vel endog de fleste, formedelst Veienes den Gang slette Fremkommelighed, der blev Natten over, hvortil endnu kom, at Recruiterne, som fordm i Hamborg hvervedes til den danske Armee, ogsaa havde deres Nattequarter der. At de mange Piger, som derfor har behøvedes til disse mange Fremmedes Opvartning, ikke alle have været Lucretier, kan man let tænke, om end ikke Jordkjær Administerialbog gav Vidnesbyrd derom. Men alt dette er nu ganske anderledes.

Posten har [for] længe siden ophørt at gaae over Tollsted og gaaer siden længere

15. C. F. Allen har følgende note: »I Mjøl's, der ædder di Brø til Pøls'. (Man ynder ellers fede Retter i Slesvig, men Mjøl's ligger i en mager Egn, hvor man maa leve tarveligt, hvilket udtrykkes paa denne Maade). Et andet lokalt slesvigsk Ordsprog er følgende: Venn Nøbbel er hoerløs, aa Aasle er foerløs, aa Kassø er tadderløs, aa Jordkjær er sladderløs, saa skal æ Verden forgaa.

(Foerløs, d.e. uden Faar; tadderløs, d.e. uden Boghvede). Ordsprogene ere Forfatteren meddeelte af en indfødt Slesviger og kunne tillige tjene som Prøve paa Folkesproget« (Antislesvigholstenske Fragmenter, 8. hæfte, s. 141, note 30).

16. H. V. Gregersen: Toldsted (SJy MSkr 1948, s. 162-165, 173-177).

end eet Aarhundrede over Apenrade, hvor nu ogsaa Huusfogeden over Apenrade Amt boer. Der hverves heller ingen Recruiter meer, og Tollsted har ogsaa [for] længe siden ophørt at være et Toldsted. Den Søgning, dette Værtshuus nu har, er derfor meget ubetydelig i Forlignelse med den, det før, for et godt Aarhundrede siden, har havt. Hvorfor da ogsaa hiint Ordsprog [for] længe siden heller ingen Anvendelse har kunnet lide derpaa, og af følgende Aarsager er kommet paa Nøbbel.

Mod Enden af det 17de Aarhundrede var en Kammerherre v. Güntheroth Amtmand over Apenrade Amt. Han siges ikke at have havt Børn med sin Frue og skulde derfor have holdt sig en Maitresse ved Navn Ane, med hvem han havde tre Børn, to Sønner og een Datter, for hvis Forfremmelse han ogsaa herligen har sørget, thi den ene Søn blev Staldmester i Eutin, den anden fik en Charge ved det fyrstelige Hof i Slesvig, og Datteren, som hedde Metta, blev gift med Johann Rönneou, som den Gang eiede Tollsted og tillige var beklædet med de oven omtalte Embeder og Værdigheder. Dette Ægteskab var velsignet med flere Børn, hvoraf det Ældste, en Datter ved Navn Adelheid, meget ung blev gift med en Gaardmand i Nøbbel ved Navn Jørgen Callesen¹⁷.

Med dette Giftermaal er det vel neppe gaaet saa ganske rigtigt til, thi det er ikke tænkeligt, at en Mand af Johann Rønneaus Stand og Vilkaar uden stærkt bevægende Aarsager skulde have giftet sin endnu meget unge Datter med en simpel Bonde. Imidlertid blev dette Ægteskab velsignet med 12 Børn, der alle blev gifte, og nævnte Adelheid efterlod, da hun i 1782 døde i en Alder af 88 Aar, en Efterslægt af 118 le-

vende Descendenter, hvilken talrige Efterslægt snart meget formeredes og derfor blev kaldet det store Slægtskab (»æ stor Sleitlau«)¹⁸.

Men eftersom disse talrige Efterkommere af Kammerherre v. Güntheroth næsten alle meer eller mindre havde større Tilbøielighed til Vellyst en[d] andre Folk der i Egnen, saa blev det Ordsprog at kalde dette store Slægtskab »æ Hoer Sleitlau«. Men inden en kort Tid og endnu før Adelheid døde, vare alle Gaardene i Nøbbel, med alene Un[d]tagelse af to, beboede af hendes Efterkommere, og da disse langt oftere end andre Folk i Egnen overtraadte det sjette Bud, saa gik Ordsproget, der nu ikke mere var anvendeligt paa Tollsted, over paa Nøbbel.

Men i Tidernes Fremgang har ogsaa her forandret sig meget til det bedre, thi nogle af de Gaarde, hvorpaa Adelheids Efterkommere boede, ere blevne solgte, og deres Eiere ere nu ikke meer af hendes Afkom. Kun to Gaardes Besiddere nedstamme fra hendes Slægt, og disse, hvis Forfædere saa ofte og længe ved Giftermaal have blandet sig med andre, ere nu lige saa kydske og sædelige som andre Folk, saa at Ordsproget nu heller ikke meer kan lide nogen Anvendelse paa denne Bye.

Meget mere kan der med Rette siges om denne Bye og hele Menigheden, at Folket heri endog meget fordeelagtigt udmærker sig frem for Folket i andre Sogne, thi det er mig endnu erinderligt, at jeg, efter at jeg havde været Præst i over 20 Aar, fik, ligesom de øvrige Præster, Befaling efter Ministerialbogen at angive, hvor stort et Antal, der havde været i det sidste Decennio af uægte i Menigheden fødte Børn, i hvilken Anledning jeg kom til at gaae Ministerial-

17. Sjy MSkr 1948, s. 173; Carl Langholz: Ahnetavle for Hans Heinrich Jessen og Helene Clausen f. Jessen (maskinskrevet manuskript), nr. 243: Metta Ivers (1783 kaldet Günderoth).

18. H. V. Gregersen: Lidt om den Günderothske Stiftelse i Aabenraa (Sjy MSkr 1958, s. 169–170)).

19. Der menes: i løbet af, smlgn. tysk: während.

bogen igjennem og fandt, at der medens¹⁹ min mere end tyveaarige Embedsførelse i hele Menigheden, der bestaar af omtrent 680 Sjæle, kun vare fødte 4 uægte Børn.

At Ordsproget derfor er fornærmende for Nøbbel er klart, men endnu mere fornærmende er det for Sognefogeden, der hedder Eschelsen²⁰ og boer i Nøbbel og nedstammer fra Adelheid²¹, men hvis Fædre lige saa vel som han selv ere bekendte for meget sædelige Færd, især i Puncto sexti. Men ligeledes vilde det være en grov Fornærmelse for ham, dersom jeg, hvis jeg sendte Bogen hjem, ikke sendte den først til ham, der har været min høire Haand i den danske Sag, jeg selv har gjort og vovet saa meget til dens Fremgang og Forsvar.

Hvad nu Jordkjær angaaer, saa er Ordsproget vel ikke saa fornærmende for denne Bye, og vel ei heller saa ganske Løgn, men dog havde det været bedre, at det ikke var blevet trykt.

Denne Bye er Sognekirkebye og beboes af næsten lutter Huusmænd og Indsiddere (efter vor Talebrug Kaadnere og Indster) med et Indvaanertal af omtrent 126 Sjæle. At her vel sladderes lidt, kan neppe ventes anderledes, ei heller skal det nægtes. Men af denne Bye ere flere ved den danske Armee. Dersom den dansktalende Deel af Slesvig og hele Kongeriget Danmark havde her været lige saa godt repræsenterede der i denne Sommer, neppe vilde General Hedemann ved Enden af Juni Maaned have seet sig nødsaget til at trække sig tilbage og forlade Haderslev, hvilket Tilbagetog derfor skadede den danske Sag saa meget, at det kuede de Dansksindedes Mod og Tillid til den danske Sag og derimod reiste og styrkede Slesvigholsteenernes Mod og Tillid til deres egen. Jeg troer derfor, at man vel kan holde de gode Jordkjærfolk en Smule Slad-

der, der neppe skader Nogen, til Gode for den Ivers og Opofrelses Skyld, de have havt og gjort for den danske Sag, til hvis Fremme jo ogsaa Deres Bog er skreven.

Dog er det ikke blot Jordkjær Bye, men ogsaa hele Sognet, der i denne Sommer har været saa vel repræsenteret ved den danske Armee, thi alle Værnepligtige derfra, med Undtagelse af een Eneste, ere gaaede til den, og Ingen, end ikke Een, er gaaet til Slesvigholstenerne uagtet Alles Ordres lydte derhen, hvilket jeg troer er saa meget desto fortienstligere, som de ikke vidste, ja endnu ikke engang vide, om de ved Enden af Krigen ville komme til at høre til Danmark eller til Tyskland, hvor de vist vilde blive meget ilde anseede, hvis dette skulde skee, og dog have de aldrig havt saa velgrundet et Haab om at blive ved Danmark som de fra Haderslev Amt.

Over alt udmærker sig hele Jordkjær Menighed, med meget faa Undtagelser, ikke blot ved Fædrelandskjerlighed, Troskab og Sædelighed, men ogsaa ved uhyklet Fromhed og Kirkelighed, meget fordeelagtigt frem for mange andre Menigheder. I de sidste Aar, jeg har været Præst, har der iblandt mindre end 680 Indvaanere været 840 Confitenter. De fleste gaae nemlig to Gange om Aaret til Alters, hvorved de[t] bliver muligt, at Confitenternes Tal kan være større end Indbyggernes, uagtet Børnene først efter Confirmationen, Drengene, naar de have fuldendt deres 16de Aar, og Pigerne, efter at de have tilbagelagt deres 15de Aar, begynde at gaae til Alters. Jeg gad nok vidst, hvor mange Menigheder der gives i begge Hertugdømmer eller i Kongeriget Danmark, som iforhold til deres Sjæletal havde et større eller ogsaa kun et ligesaa stort Antal af Confitenter at fremvise.

20. H. V. Gregersen: Asmus Eschelsen fra Nybøl (Sjy MSkr 1955, s. 104–107).

21. Carl Langholz: Ahnetavle for Hans Heinrich Jessen og Helene Clausen f. Jessen (maskinskrevet manuskript).

Deres Høivelbaarenhed begriber derfor vist let, hvorfor jeg ikke kan ville, at en Bog, der indeholder ogsaa kun det aller-mindste Ufordeelagtige om denne Menighed, for hvis aandelige og legemlige Vel-færds Fremme jeg i saa mange Aar ikke uden Held har anvendt min be[d]ste Kraft, og som jeg derfor ogsaa elsker meget, skal læses af dens Medlemmer, og jeg kan saa meget desto mindre ville dette, som den nyligen har givet mig et høittalende Beviis paa sin Kjærlighed og Tillid til mig og sin Hengivenhed for mig.

Som flygtig Præst er jeg, hvad De let kan tænke, afsat af den provisoriske Re-gjering. Men da Jordkjær Kald er et Valg-kald, saa kunde Oprørsregjeringen ikke med noget Skin af Ret uden ved Valg faae en anden Præst indsat i mit Sted. Nu ind-gav hele Menigheden, med Undtagelse af nogle Faa, da en mund[t]lig Protest, som de først havde gjort mod Valget, ikke syntes at ville frugte, ogsaa en skriftlig Protestation til Kirkevisitatore[r]ne. Dog dette hjalp heller ikke, og Valgdagen blev ansat til den 14de December sidstleden og nu valgt²² af omtrent 100 Stemmer, som vare valg-berettigede, kun 8te, uagtet Kirkevisitatorerne ved deres Haandlangere havde sat Himmel og Jord i Bevægelse, for at faae Menigheden til at vælge, ja endog en vis Friedrich Antoni Jacobsen, der er Kromand i Jordkjær og almindelig antages for at staae i Slesvigholstenernes Sold, havde ud-strøet, at hvo der ikke valgte, skulde betale 2 Rdlr. fordums Courant i Mulct; en haard Straf for de stakkels fattige Jordkjærere, der kun eie Lidet og have et stort Stemmetal, hvilken Straf dog ikke blev exequeret, uag-tet Hans meensvorne Høiærværdighed Provst Rehhoff skal have været saa for-bittret over Valgets Udfald, at han rystede og bævede over hele sit Legeme.

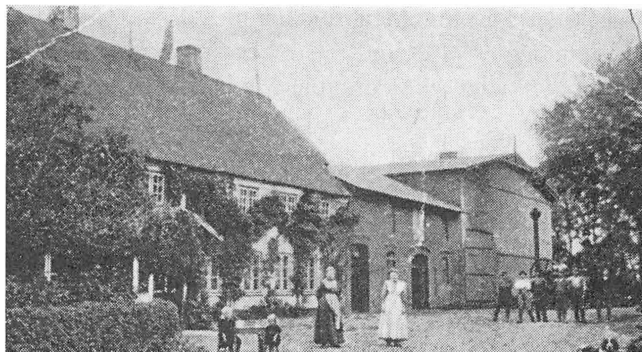
22. Der menes: afgivet stemmer.

Jeg skal ikke dvæle ved at karakterisere de Mænd, som valgte. Kun vil jeg endnu til-lade mig at bemærke, at der slet ingen Stemmer faldt paa en siden Begyndelsen af Oc-tobr. Maaned i Jordkjær constitueret Præst ved Navn Schumacher, at en Candidat Nei-ling kun fik to, og at min Eftermand, en vis Grauer, der er Diaconus i Leck, blev valgt med 6 Stemmer. Denne Sidste var med Fliid og Klogskab udseet til at præsenteres til Valg i Jordkjær, fordi hans Bedstefar der har været Præst i over 33 Aar og til sin Tid har staaet i megen Anseelse i Menig-heden, og vel endnu mere, fordi han har en dansksindet Broder, der er Læge i Apen-rade, hvem Provst Rehhoff, hvad [jeg] efter paalidelige Efterretninger veed, sik-kert haabede, nok vilde forsone den dansk-sindede Menighed med sin tydsksindede Broder²³.

Deres Høivelbaarenhed vil derfor let skjønne, at jeg til denne Menighed, i hvis kjærlige og taknemmelige Erindring jeg tør haabe længe at leve, ikke kan sende en Bog, hvori et for denne meget ærerørende gammelt Ordsprog er optegnet, som nu ikke mere er anvendeligt, og det kan jeg endog saa meget mindre, som paa det an-førte Sted i Bogen, Side 141 nedenunder, er bemærket: »Ordsprogene ere Forfatteren meddeelte af en indfødt Slesviger«, thi det er bekjendt i Jordkjær Menighed, at jeg i denne Sommer har været i Kjøbenhavn, altsaa venteligen før eller ogsaa medens Bogen blev skrevet. Da nu dette Jordkjær saa specielt betræffende Ordsprog ikke meer kan være Mange bekjendt, saa ligger Formodningen kun altfor nær, at De har faaet det af mig, hvilket, hvis dette havde været Tilfældet, kunnet tjene til Beviis for dets Sandhed, hvad Jordkjær Bye angaaer, eftersom jeg, der endnu kan og bør ansees for at være fra Jordkjær, havde stadfæstet

23. H. V. Gregersen: Grænselandsskæbner (Sjy MSkr 1953, s. 92–94).

Toldsted, som det så ud på Jep Hansens tid.

det, at denne Bye aldrig bliver sladderløs. Men min Brøde vilde være saa meget desto større, som jeg har nok af andre og bedre Ting at sysselsætte min Aand og mine Tanker med, medens de stakkels Jordkjærfolk paa Grund af [det] lavere Trappetrin, de staae paa af Aandsdannelse, ofte neppe have andet at more sig med end en Smule Sladder, der sjelden skader Nogen, fordi hverman[d] tager den for det, den er. Og dog vilde jeg saa meget desto mindre kunne reengjøre mig for denne ventelige Beskyldning, som jeg ikke engang kan komme hjem, og det maaske aldrig mere vil vorde min Lod at leve blandt de gode Folk, hvis Velfærd og borge[r]lig Ære ligger mig paa Hjertet.

Ved at gennemlæse det hidtil Sagte vil De maaskee troe, at jeg, hvem det er saa ubehageligt, at dette Ordsprog er blevet trykt, har villet bebreide Dem dets Optagelse i Deres Skrift. Men dette er dog ingenlunde Tilfældet, og det kan saa meget mindre være min Hensigt at bebreide Dem Noget desangaaende, som jeg meget mere frygter for, at det kan have været mig selv, der har foranlediget, at det er blevet trykt.

For nogle Aar siden, jeg husker ikke meer grandt hvorlænge, kom der en Opfordring til Præsterne i Apenrade Provsti at give nogle Bidrag til de »Volksmärchen und Sagen«, som en vis Müllenhoff i Kiel vilde udgive i Trykken. Paa Provst Rehoffs Tilskyndelse leverede saa jeg nogle Bidrag

dertil, hvoraf jeg har læst nogle trykte i eet Bind, som jeg havde laant af disse trykte »Volksmärchen und Sagen«, som flere Gange jævnføres i Deres Skrift.

Men da jeg ved mine Bidrag kun for-tiente 4 sk. f[ordums] d[ansk] Cour[ant] og altsaa ikke fik hele Værket, som jeg heller ikke vilde anvende Pengene paa at anskaffe mig, saa er det muligt, ja endog venteligt, at der i de øvrige Bind kan findes nogle af mine Bidrag, som jeg ikke har læst.

Nu husker jeg vel, at der ogsaa den Gang var Tale om at meddele nogle Ordsprog, som vare brugelige i Egnen, og jeg erindrer bestemt, at jeg har anført to Ordsprog laante fra den uhyggelige trebenede Helhest: »Han har kjøbt af med æ Hel«, og »Du er god at skikke etter æ Hel«, hvilke Ordsprog ere jævnførte i Deres Skrift, Side 135 oven. Muligt, at jeg enten i den Mening, at disse Ordsprog i vort Patois²⁴ ikke vilde blive trykte i en tydsk Bog eller ogsaa uden modent at have overveiet Sagen, kan have tilføiet endnu flere Ordsprog, hvori-blandt det her ogsaa ofte omtalte.

Meget skulde det nu under meget andre Omstændigheder og med ganske andre Følelser end dem, hvormed jeg den Gang skrev, fortryde mig, om jeg havde gjort dette, og Ordsproget saaledes var blevet optaget i Müllenhoffs Skrift og deraf var

24. Dialekt.

gaaet over i Deres. Men fuldkommen Vis-
hed, om jeg selv oprindeligen har skrevet
Ordsproget eller ei, kan kun Müllenhoffs
Skrift, som jeg selv ikke har, give mig, thi
staaer det der, saa vil det ogsaa nok blive
mig, der har skrevet det, i hvilket Tilfælde
mit Navn ogsaa nedenunder Skriftet vil
være anført. Og af denne Betragtning vil
Deres Høivelbaarenhed let slutte, at jeg ikke
har kunnet ville bebreide Dem dette Ord-
sprogs Optegnelse i Deres Skrift; meget
mere gjør det mig meget Ondt, at jeg for
dette Ordsprogs Skyld ikke har kunnet
sende Deres Bog hjem, der at læses, og det
saa meget desto mere, som den er skreven
med en meget roesværdig Klarhed, Nøiag-
tighed og Sandhedskjærlighed, og ellers
fuldkomment fortjener og har mit Bifald,
og jeg meget gjerne havde ønsket, at den i
denne Tid var blevet læst af ret mange
Slesvigere.

Især har det glædet mig, at De har ladet
vort slesvigske Patois vederfares Ret og
ikke har ladet saa haant derom, som ellers
mange Danske, omend ikke nu, saa dog
før have gjort, og heller ikke har stiklet paa
det tydske Sprog, hvilket villet være uklog
i en Bog, der er skreven for Slesviger[e],
hvoraf omtrent Halvdelen taler Tydsk, thi
derved bliver Deres Bog skicket ikke blot til
en moerskabsfuld og behagelig, men ogsaa
til en nyttig Læsning for Slesvigeren, som
derved kan komme til klar Indsigt i og
tydelig Bevidsthed af, paa hvad Maade og
ved hvilke Midler det danske Sprog er
blevet kuert og tilbagetrængt, hvilket, som
jeg ikke tvivler, vil gjøre Mangen af dem
saa meget desto tilbøieligere og villigere til
at holde fast ved det, de endnu have deraf,
og at lære det endnu bedre at kjende.

Thi dersom Slesvig, hvad vi endnu ville
haabe, ubeskaaret og uafhængigt af frem-
med Indflydelse igjen bliver forbunden
med Danmark, saa er det for hele Statens
Vel, ikke blot for Danmark, men ogsaa for
Slesvig, af større Vigtighed, at det danske

Sprog befries fra al Undertrykkelse og efter-
haanden igjen indsættes i sine Rettigheder,
og dertil kan Deres Skrift give et, som jeg
troer, ikke uvirksomt Bidrag. Som det derfor
gjør mig ondt, at jeg for dette fatale Ord-
sprogs Skyld ikke kan sende det hjem, saa
tillader jeg mig at anmode Dem om, om det
ikke var muligt, at dette Ordsprog ved et
nyt Oplag, som jeg sikkert haaber, det vil
opleve, aldeles udelades. Men skee kunde
ogsaa, hvis der endnu skulde være mange
eller flere Exemplarer deraf trykte, men ikke
solgte eller udgivne, at det Ark, hvorpaa det-
te Ordsprog staaer, omtrykkes. I hvilket Til-
fælde der maaske kunde trykkes en anden
Forklaring, som jeg desaaarsag vil hidsætte,
af det ovenfor i Texten paa samme Side an-
førte Ordsprog: »I Mjøl's, der spiser man
Brød til Pøls'«.

Med dette Ordsprog, der aldeles intet for-
nærmende har for denne Bye, har det vel
ogsaa sin fuldkomne Rigtighed, men For-
klaringen i Bogen nedenunder Texten er
dog ganske urigtig. Vel ligger Mjøl's i en
meget mager Egn, men deraf har Ordsproget
ikke sin Oprindelse, meget mere har det der
medfølgende Beskaffenhed.

Fordum har Mjøl's Mark været begroet
med en stærk Bøgeskov, hvoraf jeg endnu
kan erindre lidt Krat, og min Fader, der var
født i 1732, har kunnet erindre sig 18 store
Bøgetræer, i eet af hvilke var en Ravnerede
(som bekjendt bygge Ravnene kun i meget
høie Træer). Denne Bøgeskov er opbrændt
til Glas, og endnu ere 7 Steder paa Mjøl's
Mark, hvor der findes Slagge og deriblandt
saa store Stykker som et Ambolt, Bevies
for, at der paa disse Steder have været Glas-
hytter, hvori Glasset brændtes.

I fordums Dage, førend denne Skov var
bleven ødelagt, var der i den saa meget Ol-
den, at Svinene til denne Bye deraf a[a]de
sig saa fede, at Pøls'er af dem ikke kunne
spises, uden at man spiste Brød dertil.

Mit sidste Ønske, at hiint fatale Ord-
sprog maatte vorde udslettet af de endnu

ikke solgte eller udgivne Exemplarer af Deres Skrift, vover jeg neppe at haabe opfyldt. Men kunde det alligevel, skee, saa vilde jeg gjerne yde et Bidrag dertil af en 10 Rdlr. ford[ums] Cour[ant], skjøndt Pengene for mig i denne Tid, uagtet den Liberalitet, hvormed Regjeringen understøtter mig (jeg faaer 100 rbdlr. maanedligen), ere meget vigtige, siden den Maade, hvorpaa Oprørsregjeringen netop i disse Dage synes at ville udsætte mig af mit Kald, vist vil forarsage mig et langt større Tab paa min Formue, end den danske Regjerings vist nok meget takkeværdige Understøttelse kan erstatte.

At jeg har taget mig den hidtil omtalte Sag, der maaskee synes Dem meget ubetydelig og uvigtig, saa nær, vilde ikke forundre Dem, hvis De kjendte det faderlige Forhold, hvori jeg har staaet til min Menighed, hvis Medlemmer jeg elsker som Børn, og der igjen elske og agte mig for Deres Fader. De kunne umulig føle, med hvilke Følelser jeg tænker paa en Menighed, hvor jeg har trøstet saa mange Bedrøvede, tørret saa mange Taarer med aandelige og ogsaa med legemlige Gaver, men derfor dog heller ikke uden Held har søgt at vække den ligegyldige, at skrække den sikkre Synder, at bevæge den fremturende til hans Synds Erkjendelse og Fortrydelse, og at vise den oprigtig Angrende Veien til Fred. Jeg veed, at min Menighed er mig meget taknemlig for det Onde, jeg har afvendt fra den eller forhindret, men jeg veed ogsaa, at jeg endnu langt mere fortjener dens Tak for det Gode, jeg har gjort, men hvoraf Virkningerne ikke falde i Øinene, fordi de skjule sig i det indvortes Liv,

men dog bære Frugt i uhyklet Fromhed, i Ærlighed og Troskab, i Menneskekjærlighed, Velvillie og Godgjørenhed, og derfor ogsaa i frimodig Tillid til Gud og hans Forsyn, i Haab paa hans Faderkjærlighed og alforbarmende Naade²⁵.

Kort sagt: i Jordkjer Sogn er nu en Menighed, hvori de stille Dyder ere fremherskende, og Udbrud eller ogsaa kun Ytringer af raae Laster sjelden fremtræde og lade sig tilsyne. Derfor giver ogsaa denne Menighed saa sjelden Anledning til at omtales, og derfor vil jeg heller ikke, den skal *ilde* omtales. Men dette har, som selve Ordsproget beviser, ikke altid være[t] saaledes. Dog jeg vil heller tie, veed jeg dog vel, »propria Laus hordet«²⁶, men jeg veed ogsaa, at dersom De kunde tænke og føle Dem i mit Sted, da vilde De ogsaa godhedsfuld undskyldte min Snaksomhed.

Her kunde jeg nu ende min Skrivelse til Dem, men eftersom Deres Bog indgyder mig det vel grundede Haab, at Slesvigerne af Deres lyse Hoved og øvede Pen vel endnu tør vente flere Bidrag til deres undertrykte Sags Opreisning, saa tillader jeg mig endnu, der er født Slesviger, har levet næsten mit hele Liv i Slesvig og derfor bedre kan kjende Forholdene her end De, at gjøre Dem opmærksom paa et og andet, som De efter min Mening vil gjøre vel i at lægge Mærke til.

Ærbødigst

J. Hansen.

Ribe i Februar 1849.

25. »I kristelig Henseende var han i Førstningen Rationalist, men nærmede sig jo længere jo mere Kirkens positive Tro«, siger Carsten Petersen i sin skildring af ham i Slesvigske Præster, s. 133–135. Smlgn. hans datters udtalelser, H. F. Petersen: Amalie Nielsen Barndoms- og Ungdoms-

erindringer (SJY Årb 1956, s. 26), hvor det hedder: »Far blev da ogsaa stærkt paavirket af Rehhoff. Han kom til Troen paa Kristus som Guds Søn og erfarede, at vi kun kan retfærdiggøres af Naade ved Troen paa Kristus og Samfund med ham«.

26. Selvros stinker!

Bog anmeldelser

Indre Mission i Nordslesvig

Günter Weitling: *Die historischen Voraussetzungen des »Kirchlichen Vereins für Indre Mission in Nordschleswig« und dessen Verbindung zur reichdänischen Indre Mission bis zur Jahrhundertwende.*

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte I, 23. Flensburg, 1971.

Dr. Weitlings disputats (fra Kiel) om den nordslesvigske Indre Mission med særligt henblik på dens forhold til den danske er et grundigt og dygtigt arbejde som i videste udstrækning anvender den i betragtning kommende litteratur, både fra tysk og dansk side; på baggrund af de krav der i Danmark stilles til et disputatsarbejde må det konstateres, at der kun i ringe omfang inddrages utrykt og af forskningen hidtil ubenyttet kildemateriale. Værket hviler især på et omfattende studium af bøger, også meget små pjecer, tidsskrifter og aviser; kildebrugen virker overalt tilforladelig og loyal*), dispositionen er klar, fremstillingen knap, men tydelig, og konklusionen er i det store og hele i balance med præmisserne; men det måtte have været muligt at komme et spadestik dybere og forelægge også et større ikke før publiceret stof.

* Da det er »opponents« kaldt at drille doktorander skal jeg anføre at forf. p. 73 nævner at Vilh. Beck blandt sine tilhørere ved et foredrag for præster og lægfolk i Neumünster 1886 også havde prins Julius, »Bruder des verstorbenen dänischen Königs Christian dem IX«. Som kilde anføres Axel Beck: Vilhelm og Nina Beck II, 1922, p. 205, hvor der også ganske rigtigt står at prinsen var »Broder til afdøde Kong Christian d. 9.« – og vist var kongen »verstorben« i 1922, men det var han altså ikke i 1886!

Efter et indledende rids af de to folkegrupper i Nordslesvig omtales de grundtvigske frimenigheder – med den traditionelle (og vel uanfægtelige) konklusion – som går tilbage til Kaftan – at de »aufs Ganze gesehen mehr auf ein nationalpolitisches als auf ein kirchliches Interesse zurückzuführen sei«, og m.h.t. den politisk aktive tyskheds kirkelige bestræbelser (bl. a. for tyske gudstjenester) bifaldes H. P. Hanssens dom at de skyldtes et vel planlagt, snedigt og energisk gennemført arbejde som kirkelige og verdslige autoriteter i lige grad befordrede; dette er »durcharaus als historisch korrekt zu bezeichnen«. Den ældre vækkelse derimod var nationalt og politisk neutral, »und wurde bewusst von der Bevölkerung in Anspruch genommen, um bestehende Unterschiede zu relativieren«.

Næste hovedafsnit handler om Indre Missions forgængere. Det 18. århundredes pietisme og herrnhutisme (brødremenighed, Christiansfeld) behandles summarisk; navnlig den sidstes betydning gøres der efter mit skøn for lidt ud af; her kunne Anders Pontoppidan Thyssens forskning nok være mere udnyttet; m.h.t. de gudelige forsamlinger lægges der – og det er rimeligt – særlig vægt på den fynske bevægelse; Mogens Abraham Sommer – en af Søren Kierkegaard overfladisk påvirket sekterer – får vist nok for meget, men det er i alt fald rigtigt, at han var nationalt indifferent; skildringen af den danske Indre Missions tilblivelse og vækst er fortræffelig og giver en ypperlig sammenfatning af nyere forskning; med rette betones især Indre Missions betydelige og betydningsfulde virk-

somhed blandt danske soldater i 1864. Overfor den danske bevægelse stilles i virkningsfuld kontrast den slesvig-holstenske »Gemeinschaftsbewegung« der blev mere og mere kirkefremmed, protesterede mod Indre Missions kirkelighed, og som helliggørelsesbevægelse tenderede mod fuldkomnethedslære; uden sans for den lutherske retfærdiggørelseslære eller sakramenterne blev den et »schwärmerisches und nebenkirchliches Leben«. Blandt de direkte forløbere nævnes præsten H. B. v. Neergaard og Emil Wacker [der endnu kun ville vide af præster som ledere i arbejdet], og så naturligvis Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme i Nordslesvig – stiftet 1868 i Vojens – der levede op til det for dansk Indre Mission karakteristiske ideal: samarbejde mellem præster og lægmænd, men tilsvarende led hårdt da de sidste danske præster efter 1870 måtte opgive at virke i Nordslesvig.

Størst værdi tillægger Weitling nok bladet Sædekornet, som – udsprunget af et traktatarbejde for syge – fra 1883 kom to gange om måneden og fra 1895 ugentlig.

Men først 1886 stiftedes Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig, med en bestyrelse af fem præster og to lægfolk – »es ist auffällig dass alle deutscher Gesinnung sind« – men med danske lægmedarbejdere og kolportører (flere af dem forstod ikke tysk), og det var en selvfølge at denne forening »fast ausschliesslich unter den Einfluss der reichsdänischen Indre Missions geriet und nicht den späteren kirchenfeindlichen Kurs des Gemeinschaftsvereins einschlug«.

Nogle korte, men gode biografier opridser ledernes religiøse baggrund og udvikling; det gælder især den gammeldags N. C. Nielsen, en brorsonsk og pontoppidansk pietist, og Hans Tonnesen; det er klart nok

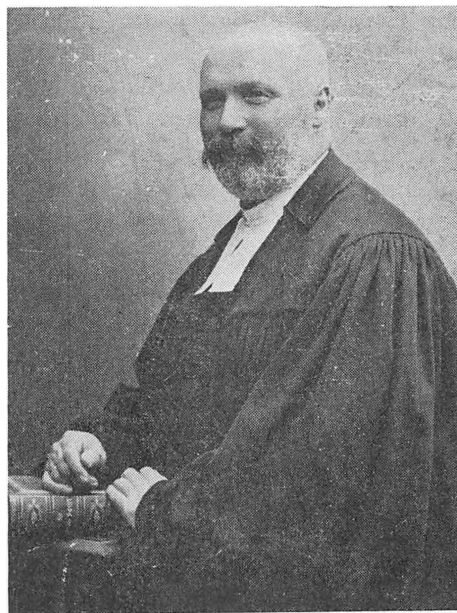
at den sidste var under indflydelse af dansk Indre Mission og tysk erfaringsteologi [som for resten også dominerede den officielle danske præsteuddannelse i dette tidsrum], men man havde gerne hørt noget mere om i hvilken forstand Tonnesen – som er og bliver en hovedfigur, også i denne bog – var inspireret af Grundtvig og Kierkegaard; det er nemlig ikke slet så indlysende, selv om Ammundsen har sagt det samme.

Ved den nye forenings årsmøde – i Åbenrå 1887 – holdt Vilh. Beck en af sine gamle og allerede trykte prædikener, let tilpasset til situationen, for han mente, at prædikener blev bedre ved brug! Den var da sikkert også virkningsfuld. Men oppositionen mod nydannelsen kom øjeblikkelig til orde; hos præsterne var den overvejende begrundet i det lutherske princip, at kun den må prædike, som er »retteligt kaldet« – det var lægmandsudsendingene altså ikke –, og i befolkningen var der også modstand, dels fordi lægmandsaktivitet brød med traditionen, dels fordi de missionsk vakte ikke nød større social anseelse, og endelig fordi man naturligvis gennemgående begærede »fred udi kirken«; det kunne der ikke blive ved at være, når man skulle sige »jeg« og ikke »man« (»vi«!), og når den vækkende forkyndelse så skarpt trak »skellet« mellem troende og vantro. Præsterne klagede til øvrigheden, som da også [på dette punkt er noget arkivmateriale fremdraget] søgte at skride ind af hensyn til en almindelig kontrol med en lægmandsvirksomhed, som kunne tendere mod sekterisme og for så vidt muligt at opretholde sogneprincipet – en sognebåndsløsningslov og hvad dermed følger fandtes jo ikke – og det gejstlige monopol. Indre Mission opfattede dette som en »Belastung des Gewissens«, og Tonnesen optog debatten med generalsuperintendent Kaftan, men striden om sogneretten blev henimod århundredskiftet overflødig, fordi flere og flere præ-

ster nu optog samarbejdet med Indre Mission; det hang sammen med den iagttagelse at kirkebesøget steg kendeligt hvor missionsfolkene fik indgang i sognene, og ved tiden omkring det store brud 1912 var ca. halvdelen af de nordslesvigske sognepræster engageret i samvirket. Emil Wacker – der, jfr. ovenfor, tidligere havde stået stejlt på den gejstlige fløj – befordrede denne udvikling ved nu at svinge om, og det program han udkastede for missionsudsendingenes status kan på mange måder minde om den instruks de danske missionærer fra 1881 måtte godtage som følge af de foregående års strid med præsteskabet; dog kom man ikke så vidt som til at knytte udsendingene til en slags diakonanstalt, ej heller til at give dem indvielse eller uniform! Af disse lægmandsarbejdere og deres arbejdsvilkår får vi i øvrigt særdeles gode skildringer, ligeså af det »indre liv« som levedes i de missionske samfund, men konklusionen på dette afsnit tror jeg ikke holder stik: der var – ifølge forf. – tydelig forskel på den nordslesvigske og den rigsdanske mission, thi nord for Kongeåen stod man »vornemlich unter dem Einfluss der bedeutenden englischen Erweckungsprediger methodistischer Prägung«, men syd for »nährten die Pastoren und Laien der nord-schleswigschen Bewegung sich hauptsächlich vom lutherischen Bekenntnis und dem Schrifttum, das dem Geiste dieses Bekenntnisses entsprach«. Det er ganske særligt »vornemlich« og »hauptsächlich« jeg vil opponere imod. Vel kom den nordslesvigske Indre Mission ikke under »engelsk« indflydelse i denne periode, og vist blev den danske Indre Mission i 1890'erne – men heller ikke før – en del påvirket af anglo-amerikansk vækkelsesprædiken og måske især af vækkelsessange (med tilhørende melodier!), så der udkrystalliseredes en syndsfrihedslære af metodistisk præg; men det var et særfænomen, stærkt begrænset i tid og udbredelse, og kort efter

1900 fik det afløb i pinsebevægelsen og lignende foretagender. Det engelsk-metodistiske er på intet tidspunkt karakteristisk for Indre Mission som helhed; også her holdt man sig hovedsagelig til den lutherske bekendelse og det »Schrifttum« som svarede dertil – naturligvis således, at pietismen opfattedes som en legitim tolkning af den lutherske bekendelse.

Sidste hovedafsnit er forholdsvis kort, men her ligger efter forf.s mening »der Schwerpunkt«, og det kan være rigtigt nok, for nu kommer bogens tese til fuld udfoldelse: Nordslesvigs Indre Mission kom efter 1888 i krydsild, og angrebet åbnedes, da præsten Mørk Hansen (Vonsild) beskyldte Beck for at have gået de tyske myndigheders ærinde ved sin prædiken i Åbenrå, i alt fald havde han været et redskab for deres voldspolitik mod det danske sprog, det eneste hvorpå danske sønderjyder kunne høre evangeliet forkyndt. At Beck selv havde talt dansk i Åbenrå gjorde hverken fra eller til; afgørende var, at han havde betonet at Indre Mission som et kirkeligt og kristeligt arbejde intet havde med politik at gøre, og hvis ikke modersmålets undertrykkelse var »politik«, hvad var det så? Flensborg Avis under Jens Jessen sluttede kraftigt op, og Beck protesterede – ud fra sine forudsætninger med rette – men det slog ikke an; det blivende indtryk var, at Indre Missions nationale neutralitet i den den givne situation var det samme som støtte til tysk tvang. Weitling siger med *nogen* ret, at Beck i 1880'erne opfattede striden mellem dansk og tysk – kultur og sprog – som en parallel til forfatningskampen i Danmark mellem det estrupske Højre og Venstre; her tog Beck det standpunkt, at Indre Missions venner skulle holde sig aldeles neutrale, for intet var så splittende for Guds riges arbejde som »politik«. Weitling afviser – med *fuld* ret – at dette skulle være en »ægte« parallel til striden mellem dansk og tysk, men kommer ikke ind på

Hans Tonnesen.

det spørgsmål om Becks holdning til den danske problematik nu også var så neutral endda: når man energisk opfordrer missionsfolket til at undlade at stemme ved politiske valg, og det med temmelig stor sikkerhed kan siges, at de fleste i den gruppe ville have stemt venstre, så må – i samme grad som parolen følges (hvad den vist i øvrigt ikke blev) – det betyde at Venstre unddrages stemmer og Højre derved styrkes. Og vel er det i en vis forstand sandt, at der 1894 indtrådte en afspænding i den danske kamp, men det er lovlig stærkt at kalde det en »Normalisierung« og alt for stærkt at gøre den til forklaring på, at Beck nu begyndte at forberede den »kopernikanske kovending« som kom i 1898. Efter mit skøn har Beck aldrig taget sin »parallel« til fuldt pålydende – han var en storslået taktiker og vidste nøje at sætte sejl efter vinden – og motiverne til omslaget skal, så vidt jeg ser, snarere søges i det faktum – som Weitling da også gør rede for – at Becks gamle ven, »grænsepræsten« Johannes Clausen, fra 1893 med fuld musik tog

Mørk Hansens anliggende op og gennem-
heglede Indre Mission, Beck og andre før-
ere for den neutralitetspolitik hvormed de
også efter Clausens hårdt optrukne mening
gik tyskhedens ærinde; dertil kom, at
Clausens angreb blev fulgt særdeles kraf-
tigt op i både dansk og nordslesvigsk pres-
se. Det må have gjort indtryk på en mand,
der for sit personlige vedkommende var så
»dansk« som nogen – jfr. Becks stadige kir-
kebøn for de adskilte landsmænd og Nord-
slesvigs genforening med Danmark – og
allerede 1895 er det som om der klinger
nye toner: Indre Mission arbejder ikke for
tysk, men for dansk kristendom! Den na-
tionale neutralitet synes i princippet opgivet,
og de følgende års vækst i de polemiske
presseangreb på Indre Missions stilling
til de i Danmark afskyede »Germanisie-
rungsbestrebungen« kunne kun fuldbyrde
udviklingen, så meget mere – og det ville
jeg lægge den allerstørste vægt på – som
denne germanisering netop i 1890'erne tog
voldsom fart. Clausen, bladpolemikken og
den stigende fortykning er – tror jeg –
hovedmotivet til Becks omsving 1898, ikke
det ret uvæsentlige faktum at dansk politik
efter 1894 var lidt mere »normal« end før.
Under alle omstændigheder: omslaget er en
kendsgerning. I den artikel som 29.5.1898
offentliggjordes samtidig i Indre Missions

Tidende og Flensborg Avis erklærede Beck
rent ud, at ægte, dansk følelse og kærlighed
til folk og fædreland er alt andet end »poli-
tik«, men noget langt større og dybere
som intet troende menneske kan fornægte
uden at lide skade på sin kristendom. Weit-
ling må herefter beholde ret i, at Becks
»nye« syn fik dybe virkninger blandt dan-
ske missionsfolk i Nordslesvig, at den søn-
derjyske Indre Mission fra nu af var at fin-
de på den nationale front i kampen, og at
selve Kirkelig Forening for Indre Mission i
Nordslesvig herefter gik »den Zusammen-
bruch entgegen«, det sammenbrud, i alt
fald brud, som manifesterede sig 1912,
selv om det nationale heller ikke her var det
eneste motiv.

Med største forventning ser man hen til
den fortsættelse som skal skildre udviklin-
gen indtil 1920.

P. G. Lindhardt

Det vil være rimeligt i denne sammenhæng
at gøre opmærksom på, at den tidligere se-
minarierektor i Tønder, dr. Asger Nyholm,
i Sønderjyske Årbøger 1971 har skrevet en
meget interessant afhandling (Problemer i
Slesvigs kirkeliv i årene efter 1864) som
på flere måder giver væsentlige bidrag til
belysning af Nordslesvigs kirkehistorie i
det samme tidsrum.

P. G. L.

K. M. Hermansen: *Skodborg sogn i Frøs herred, Haderslev 1971.*

Af de sognehistorier, som så dagens lys i årene
under og efter krigen, oplever nogle nu at
komme i anden udgave. De mange hjemstavn-
grupper, som rundt omkring arbejder på at
samle sammen til en sognehistorie, kan heraf
se, at det kan blive et arbejde, der påskønnes,
men først og fremmest er det da et godt tegn
for den bog, som det lykkes at få udsendt i en
ny og forbedret udgave.

Den sognehistorie for Skodborg sogn, som en

hjemstavngruppe i 1947 udsendte med K. M.
Hermansen som forfatter, foreligger nu i 2. ud-
gave. Forordet, hvor et godt billede af lærer
Hermansen vil glæde alle dem, der kendte ham,
fortæller, at det er hjemstavnskredsen, der har
stået for det forberedende arbejde, mens den en-
delige redaktion er overladt til to sønner, semi-
narielektor Knud Hermansen og professor N. K.
Hermansen. Bogens oprindelige tekst er næsten
uændret blevet stående, men ikke alt det ma-
teriale, som lærer Hermansen havde nået at
samle før sin død, synes at være kommet i an-
vendelse, og i forordet siges det da også, at

»bogens forfatter med sit førstehåndskendskab til materialet både havde ønsket og magtet en mere omfattende og dybtgående revision af bogen end den, der nu foreligger.«

Forøgelsen af omfanget, vel ca. 20 %, er foruden til nogle spredte tilføjelser i det væsentlige anvendt til at føre de beskrivende partier a jour. Dog er afsnittet om oldtiden, der allerede i 1. udgave var bedre end i mange andre sognehistorier, blevet forøget med omtalen af nye fund og har fået en omarbejdet og fyldigere tekst. Dette må gerne fremhæves som efterfølgelsesværdigt, da dog oldtiden ikke blot omfatter langt den største del af vor historie, men også rummer en samfundsudvikling, der på vigtige områder skabte grundlaget for den senere historie.

Noget må også siges om anvendelsen af ordene Sønderjylland og Nordslesvig. Lærer Hermansen var en af de lærere, der kom hertil ved genforeningen. Det kan ikke undre, at navnet Sønderjylland stod hans hjerte nær, og at dette navn i hans fremstilling får en fremtrædende plads. Det er også tvivlsomt, om han på dette punkt ville være gået over til den korrekte anvendelse af disse betegnelser, som de fleste historikere nu anvender: Sønderjylland i sin oprindelige betydning om området mellem Kongeå og Ejder, Nordslesvig om den nordlige del. Der er nogle, der udelukkende anvender ordet

Sønderjylland og derved overlader det til læseren at finde ud af, hvad der tales om. Denne uklarhed har man her ved befolkningsstatistikkerne s. 154. I teksten anvendes ordet Sønderjylland vist nok i sin oprindelige betydning (»overalt i Sønderjylland«), mens det i skemaet vist nok betyder Nordslesvig.

Nærmest lidt pudsigt er sprogbrugen andre steder i teksten, f. eks. s. 183, hvor der tilsyneladende efter visse følelseladende kriterier skiftes mellem de to betegnelser. Man taler om *tyskerne i Nordslesvig* og umiddelbart efter om *danskheden i Sønderjylland*. For de ikke i forvejen informerede burde man ofre en fodnote om, at det her drejer sig om det samme område og den samme befolkning. En sprogbrug, hvor Nord- og Sydslesvig ligger henholdsvis nord og syd for grænsen, og Sønderjylland betyder hele området, kan ikke misforstås.

En lille fejl, der er gentaget fra 1. udgave er, at der i præstefortegnelsen henvises til kapitel VIII til trods for at sådanne kapiteloverskrifter ikke findes hverken i teksten eller i indholdsfortegnelsen.

Det her anførte skal dog ikke skjule, at denne bog er en forbedret udgave af en i forvejen god publikation. Skodborgbogen indtager stadig en smuk plads i vor lokalhistoriske litteratur.

Hans Neumann

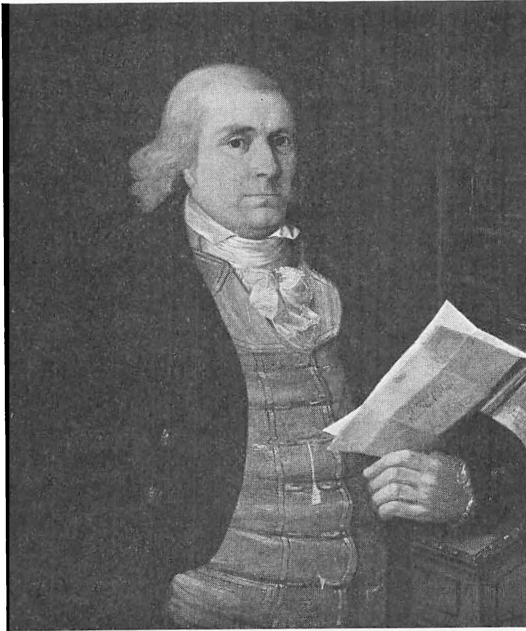
Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. 1971. (D.B.K.). 204 sider, illustreret.

Museumsinspektør Hanne Poulsens bog om Åbenrå-maleren Jes Jessen (1743–1807) er blevet til efter tilskyndelse af Byhistorisk Forening i Åbenrå og Axel Steensberg, professor i materiel folkekultur. Bogen giver en kulturhistorisk, ikke en kunsthistorisk, vurdering af Jes Jessen.

Jessen var malermester. Han havde en veludviklet sans for sammensætning af farver og dertil et ikke helt ringe kunstnerisk talent. Hans arbejder kendes flere steder i landsdelen, fordi han var den maler, man henvendte sig til om krævende opgaver, som ikke kunne klares af lokale håndværkere. Jessens virke var alsidigt,

og der ligger en grundig efterforskning bag Hanne Poulsens gennemgang af hans vidt forskellige arbejder: kirkemalerier, portrætter, skildrier, prospekter, skibsbilleder og dekorationsmalerier. Afhandlingen slutter med et katalog over alle kendte arbejder af Jes Jessen.

I en række af landsdelens kirker – Rise, Bjolderup, Hjordkær, Løjt, Varnæs og flere andre – dekorerede Jessen inventaret, og til nogle kirker malede han også alterbilledet efter forlæg fra udenlandske værker med religiøse eller bibelhistoriske stik. Af og til viste han sin selvstændighed over for et givet forlæg og tilrettede det med en vis intuition for stedets krav. Hanne Poulsen gennemgår nøje Jessens kirkearbejder og placerer ham i forhold til andre af den tids malere.

Agent og købmand Hans Chr. Hansen, Randers. 1797. 77×63 cm. Tilhører Åbenrå museum. Selv om billedet er vanskeligt at reproducere, er det uheldigt, at venstre skulderlinje helt mangler i gengivelsen, så kompositionen ikke kan bedømmes.

Forlæg spillede også en væsentlig rolle for en række billededer, som Jessen udførte af fyrstelige personer, samt nogle skilderier med historiske motiver. Hanne Poulsen skriver: »Som skildrer af den bibelske og den verdslige historie var Jes Jessen en skikkelig kopist, ligesom flere af hans prospekter og landskabsbilleder er udført efter forlæg.« Denne dom er vist ganske rimelig.

Derimod er dommen over Jessens selvstændige portrætmalerier nok lovlig hård, når det meddeles, at de er »i henseende til kunstnerisk værdi kun middelmådige, men deres kulturhistoriske værd er overordentlig stor. Deres mere end ganske overfladiske registrering af modellens daglige arbejde og fortjenester har ligget maleren på sinde.« – Det er et spørgsmål, om ikke kulturhistorikeren her i nogen grad forveksler sin glæde over billedernes detaljerede »hverdagsdokumentationer« med malerens intentioner, hvorved synsvinklen – og dermed den kunsthistoriske bedømmelse af helheden – forrykkes. Nok var Jes Jessen ikke en kunstner af første rang; men selv om kompositionen kan forekomme tør og ret ens fra portræt til portræt, og tekniske ufuldkommenheder kan påvises, så rummer i hvert fald hans bedste portrætter maleriske kvaliteter, der berettiger til

en noget højere karakter end »middelmådig«, der iflg. Ulla Albeck: Dansk synonymordbog kan oversættes ved gloser som: ringe, jævn, tarvelig, ubetydelig.

Hanne Poulsen finder, at Jes Jessen ydede sin mest selvstændige indsats med sine dekormalerier, i første række blomsterbilleder på træ – møbler og paneler – i kirker og hjem. Gennemgangen af disse arbejder, som kan bestemmes med sikkerhed, har også interesse for antikvitetsamlere.

Jes Jessen har fået et vist ry som C. W. Eckersbergs første lærer. Eckersberg kom i lære hos Jessen i 1797, men tre år senere rømmede han fra lærepladsen og fuldførte sin uddannelse i Flensborg. Der vides kun lidt om Jessens betydning for den unge Eckersberg, og Hanne Poulsen afliver en del lokalt traditionsstof om mesteren og hans senere så berømte lærling: »det er tvivlsomt, om han (Eckersberg) mange gange nåede at sætte penselen til et stakit eller en murflade, det har været yngste læredrengs opgave at rive farver, rense pensler og løbe fra værksted til arbejdsplads.« Alligevel mener forfatteren, at Jessen har formået at bibringe portrætmaleren Eckersberg sin interesse for en god gengivelse af modellens daglige arbejde og fortjenester. Med Eckersbergs senere kunstneriske

Teologisk kandidat Hans Hansen, Åbenrå. 1801. 78×63 cm. Tilhører Åbenrå museum.

Kroppens omrids er her næsten usynlig. I originalbilledet er kroppens og dragtens linjer ganske tydelige trods den matte blågrønne kjøl mod en mørk baggrund.

uddannelse og udvikling i erindring turde dette være gæsteri.

Side 40–41 bringes en forkert oplysning: »Det eneste alterbillede C. W. Eckersberg udførte var til Havnbjerg kirke på Als.« (Billedet blev senere kopieret til kirkerne i Ensted og Notmark). Eckersberg malede flere alterbilleder, som findes i kirker rundt om i landet. Men billedet i Havnbjerg er det eneste, han udførte til en sønderjysk kirke.

Et andet sted har forlagsredaktionen svigtet. Side 11 omtales »Manden i den røde trøje«, et billede man har tillagt Jes Jessen, »men i hvis tilblivelse han ganske givet ikke havde nogen andel.« – Hvorfor? Først side 60–61 får man at vide, at billedet formentlig er af Jessens broder, Peter Jessen. Her ville en tekstredaktion eller en henvisning have været på sin plads.

Ellers virker Hanne Poulsens bog om Jes Jessen grundig og vel gennemarbejdet. Bedst er de afsnit, der omhandler Jessens kirkearbejder og dekorative udsmykninger på træ. De ikonografiske beskrivelser af Jessens malerier – især portrætterne – er redelige, men meget detaljerede. Her og der savnes lidt musikalitet eller umiddelbar intuition over for maleriets opgaver og problemer.

Bogen om Jes Jessen er udgivet som et bind

i Historisk Samfunds fortjenstfulde serie Sønderjydske Levnedsløb. Dette kan forsvares, selv om bogen er en kulturhistorisk monografi og ikke et egentligt »levnedsløb« som bindene af f. eks. Johan Meyer, Bergholt, Kaufmann, Bladt. Desværre har man bundet Jessen-bogen til samme format som de andre bøger i serien, og det er for lille til en afhandling som denne, hvor et effektivt samspil mellem billeder og tekst er nødvendig. Billederne er godt fotograferet og dygtigt trykt, men flere er alt for små, så detaljer forsvinder. Bortset fra tre farvetavler er alle billeder samlet på særlige plancher til sidst. Det ville have været bedre, hvis format og papir havde tilladt større billeder med læserigtig placering i selve teksten. Nu bladrer man frem og tilbage mellem tekst og billeder, hvoraf flere har måttet anbringes på tværs af siden, så man hele tiden må vende og dreje bogen. Yderligere besværliggøres læsningen, fordi billederne ikke er nummereret; let korrespondance mellem tekst, katalog og plancher er derfor ikke mulig.

Et person- og stedregister ville have været værdifuldt. I stedet slutter bogen med den evindelige fortegnelse over alle Historisk Samfunds skrifter siden 1939 – også de udsolgte.

Jørgen Mågård.

Grænse­lands­dag­bog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

3. januar: En voldsom brand raserer Borgerforeningens sal i Flensborg.

Flensborg Industri- og Handelskammer peger på, at 1971 bragte en stagnation i udviklingen af erhvervslivet. Således dalede antallet af industribeskæftigede i området med 3,5 pct. mens tallet for hele landet steg med 0,1 pct. Vanskelighederne er øget efter indførelsen af den danske 10 pct.s importafgift.

4. januar: Som ny kulturkonsulent inden for Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger ansættes friskolelærer Mogens Hemminger, Svendborg.

8. januar: Mellem Landessportverband i Slesvig-Holsten og Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger er der opstået en principiel strid om, hvorvidt SDU kan tilkomme offentlige tyske tilskud og samtidig afvise ikke-danske medlemmer i sine idrætsafdelinger. Striden står i forbindelse med et andragende om 5000 DM til en træningshal til Flensborg Roklub.

9. januar: Under navngivningen i Rendsborg af en ny færge til Fugleflugtslinien erklærede forbundsudenrigsminister Walter Scheel, at Danmarks og Norges indtræden i EWG vil gavne Nordtyskland, der indtil nu har ligget uheldig i EWG's periferi, og man vil så kunne sige »Schleswig-Holstein EWG-umschlungen«.

10. januar: På det sydslesvigske samråds møde oplystes det, at Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig nu er anerkendt som »paritätischer Wohlfahrtsverband« og dermed tilskudberettiget på linie med tilsvarende tyske organisationer.

Flensborg-dagene i efteråret 1971 kostede byen Flensborg 40.000 DM. Det overvejes nu at kalde dagene »Dansk-tyske dage«. Programmæssigt skal dagene, der i 1973 holdes i Sønderborg, gøres mere interessante.

Der arbejdes intenst på at nå frem til en sammenslutning af teatrene i Flensborg, Slesvig og Rendsborg, altså en sydslesvigske landsdelsscene, som kan åbne til sæsonen 1973/74. I Rendsborg er musikteatret nedlagt som følge af de reducerede landstilskud.

12. januar: Nordfrislands amt er landet Slesvig-Holstens mest forgældede med en gennemsnitsgæld pr. indbygger på 180 DM, mens gælden i Flensborg amt kun er 88 DM og i Slesvig amt kun 75 DM.

14. januar: Slesvig-Holstens landbrug må være forberedt på en skarp konkurrence ved Danmarks eventuelle indtræden i EF, men vil også gennem nye markedsforbindelser få betydelige chancer, siges det i en rapport udarbejdet af Institutet for landbrugsvidenskabelige markedsforsøg i Braunschweig. I landbrugsministeriet i Kiel håber man på, at de to landes afsætningsorganisationer på et tidligt tidspunkt vil optage kontakt.

Dybbøindsamlingen i Sydslesvig ind-

bragte i 1971 i alt 11.148 DM eller 24.180 kr. Heraf anvendes 5000 DM til rejsning af pensionistboliger i Slesvig. Til dette formål er der hidtil i Sydslesvig indsamlet 17.850 DM.

15. januar: På et møde i Kiel erklærer økonomiminister Per Hækkerup, at Fællesmarkedet nødvendiggør opførelsen af en Storebæltsbro. Danmark må ikke spaltes i to dele.

21. januar: På et møde mellem rådmand Karl-Heinz Hagenau, Flensborg, og amtsviceborgmester Sv. Ingomar Petersen, Sønderjyllands amt, enedes man om, at Flensborg by og Sønderjyllands amt i fællesskab skal tage kampen op mod forureningen af Flensborg fjord.

25. januar: Under budgetforhandlingen i landdagen kræver SSV-landdagsmand Karl Otto Meyer tilskud til nybygninger for det danske mindretal og påtaler, at ligeberettigelsen langt fra overalt af kommunerne praktiseres i forbindelse med tilskud til det danske mindretal.

26. januar: SSV-fraktionen i Flensborg byråd meddeler, at den på baggrund af den udvikling, der er sket omkring overborgmestervalget, vil undlade at stemme. Den tidligere aftale om at støtte CDU's kandidat er dermed bortfaldet.

27. januar: Marskbygningskontoret i Husum søger for 1972 54,1 mill. DM til Program Nord.

28. januar: Voksenundervisningen i Sydslesvig følges i denne vinter af 1823 deltagere fordelt på 123 kursus, som holdes 66 forskellige steder. Størst er tilslutningen til danskundervisningen med 584 deltagere på 35 kursus for begyndere og 289 deltagere på 20 kursus for viderekomne.

29. januar: I Drelstorp kirke ved Husum findes under restaureringsarbejder et gammelt stenalter, som menes at stamme fra 1200-tallet, da den første kirke i Drelstorp blev bygget.

NORD FOR GRÆNSEN

1. januar: Amtsborgmester Erik Jessen erklærer sig i et interview rede til at drøfte en udvidelse af amtsrådet fra 25 til 27 medlemmer og peger desuden på, at som følge af, at Sønderjylland er en fuldt integreret del af Danmark og derfor ikke længere har 20-ernes og 30'ernes problemer, fornemmes der heller ikke nogen særlig grænselandsproblematik i forbindelse med drøftelserne om en dansk tilslutning til EF.

3. januar: Et idéudvalg vedrørende forsamlingshusene i Rødding kommune kan ikke fremkomme med epokegørende nye ideer til forsamlingshusenes forbedrede drift. Dog uden fornyelse vil forsamlingshusene miste deres betydning, hedder det i betænkningen.

Sønderjyllands amtsråd bevilgede 46000 kr. til turistarbejdet i Den sønderjydske Turistkreds. Turismen i Sønderjylland betyder en årlig indtægt på 50 mill. kr.

4. januar: Fhv. finansminister Thorkild Kristensen erklærer på et møde i Haderslev, at udvidelsen af Fællesmarkedet betyder en industriel frigørelse, og at der ikke bliver tale om kulturel ensretning, hvorfor vi ikke skal ængstes for at miste vort nationale særpræg.

6. januar: 23 af hver 100 indbyggere i Sønderjylland har nu telefon.

På Bund Deutscher Nordschleswigers årlige nytårsstævne i Sankelmark konstaterer man svigtende deltagelse i tyske kulturelle arrangementer.

8. januar: I Sønderborg skal der bygges en ny sømandsskole til 11 mill. kr. og med plads til 80 elever.

11. januar: I en DPA-meddelelse fra Sankelmarkstævnet står, at man i Bonn og Kiel har bemærket, at det tyske mindretals egne ydelser kunne være større. Af mindretallets omkring 27.000 tilhængere er kun 4304 medlemmer af hovedorganisationen, og medlemsbidragene dækker kun lige de lokale foreningers omkostninger. Derudover modtog hovedorganisationen intet fra medlemmernes side. Større egenydelser kunne måske også formå Bonn og Kiel til at gribe dybere i lommen.

Der Nordschleswiger svarer hertil, at der af de enkelte ydes meget betydelige beløb til en række tyske formål.

12. januar: Forbundsdayspræsident Kai-Uwe v. Hassel talte ved et tysk møde i ungdomsgården på Knivsbjerg og fastslog vedrørende det tyske mindretal, at det også viderehen kunne bidrage til, at de to folk og de to stater fandt sammen. Ved samme lejlighed erklærede forbundsdayspræsidenten, at der ikke fra oppositionens side i Bonn vil blive afgivet én stemme for forbundsregeringens østaftaler.

I et svar til folketingsmand Johs. Burgdorf meddelte trafikminister Jens Kampmann, at motorvejen til grænsen først kan ventes færdig i 1976, og at der føres forhandlinger med Bonn, så motorvejspassagen over grænsen kan ske samtidig med færdiggørelsen af strækningen fra Flensborg til grænsen.

13. januar: Efter et møde i Storebæltsudvalget udtalte amtsborgmester Erik Jessen, at man fra Sønderjyllands amt har fremhævet ønsket om en fast Storebæltsforbindelse, mindre af nationale grunde end fordi det føles vigtigt, at hele Danmark bliver »nippet sammen«.

15. januar: Fhv. stadsskoleinspektør S. P. Hansen, Åbenrå, får tildelt H. V. Clausens og Johan Ottosens legat til danskhedens fremme i Sønderjylland for sit mangeårige arbejde som formand for Sønderjydsk Idrætsforening.

20. januar: En udbygning af den tyske ungdomsgård på Knivsbjerg er tvingende nødvendig, erklærer ungdomsgårdens ledelse.

Sal og scene trænger til udvidelser, der savnes flere hobbyrum og ca. 30 sengepladser.

21. januar: Handelsstandsforeningen i Sønderborg frygter, at Sønderborg stagnerer, udtalte formanden, direktør B. Hütscher på foreningens generalforsamling. Efter mange års rivende fremgang konstateres nu et fald i indbyggertallet, og årsagen menes at ligge i, at der ikke i de senere år er kommet industrier til byen.

25. januar: Det tyske bibliotek i Åbenrå havde i 1971 et udlån på 22.667 bind eller godt 2000 flere end året før.

En falsk meddelelse i radioavisen om at formanden for Grænseforeningen, direktør E. Haunstrup Clemmensen anbefaler rejsningen af en dansk-tysk skole i Åbenrå og en påfølgende udsendelse i TV om nationalfølelsen fremkalder stærke protester over for Danmarks Radios letfærdige behandling af grænselandsanliggender.

28. januar: Under nedrivningen af Folkehjems hovedindgang fandt man grundstensdokumentet fra 1910 underskrevet af M. Andresen, C. C. Fischer og N. Andersen.

29. januar: Danfoss ligger nu på tredjepladsen blandt store danske industrivirksomheder med en årsomsætning på knap 1 milliard kroner.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brler.

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med Sydbank - de taler Deres sprog.

CHECK KONTO
SYDBANK
- den sønderjyske bank

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 2 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

WINDFELD-HANSENS

BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr. Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (045) 2 27 25

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S

Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

Morso Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (047) 2 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (046) 2 14 50
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S,
Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.
Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grænselandsseminariet
tilmelding for 1971/72 helst inden
1. maj, senest 30. juni.
Telf. (047) 2 12 30